

**Պատահանաւու խմբագիր՝ քանասիրական
գիտությունների դոկտոր, դրոֆեսոր**

Վ. Խ. Քարսեղյան

Արրահամյան Ս. Գ.

Հայերենի կետարգություն: Ուսումնական ծեռնարկ.-Եր., «Լույս», 1999թ.

Սույն ձեռնարկում ներկայացված են արդի հայերենի կետարգության համակարգված օրինաչափությունները, որոնց մի մասը հաստատված է ՀՀ Նախարարների Խորհրդին առընթեք Տերմինարանական կոմիտեի կողմից, մի զգալի նաև, տարիների ընթացքում գործածվելով շարահյուսության դրդության դասագրերում, արդեն կայունացել է, իսկ մնացած կանոնները սահմանված են տղագիր խոսքում գործող հիմնական օրինաչափությունների հիմնան վրա:

Զետնարկը նախատեսվում է դիմուղների, ուսուցիչների, ուսանողների, աշակերտների, իրատարակչությունների ու խմբագրությունների աշխատողների և բոլոր նրանց համար, ովքեր ուզում են սիրաղեալ հայերենի ուղղագրության այս կարևոր բնագավառին:

**Ա 4306020200(03) 1999
702(01)99**

ISBN 5-545-01378-4

© Սերգեյ Արրահամյան, 1999

© «Լույս» հրատարակչություն, 1999

ԿԵՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ ԳԵՐԻ, ԿԱՄԱՋԱՐԿՄԱՆ ԵՎ ՆԻՐԱՋՈՒԹՅԱՆ ՄԻ ՔԱՐՏԵՐ

Լեզվի բնական, կենդանի վիճակը բանավոր խոսքն է: Գրավոր խոսքը բանավորի գրային պատկերն է: Քանավոր խոսքի արտասանական, հնչական հատկանիշները, դադարները նպաստում են մտքի ծիշտ հաղորդմանը, խոսդի տարրեր վերաբերմունքների, հույզերի լիարժեք դրսութմանը: Գրավոր խոսքում այդ նույն նպատակին են ծառայում կետադրության նշանները: Ծիշտ կետադրությունը էապես նպաստում է գրավոր խոսքի լիարժեք համապատասխանությանը բանավորին: Այնպես որ՝ կետադրության նշանների կիրառություններին, նրանց նրբություններին տիրապետելը գրագիտության բարձրացման կարևոր պայմաններից մեկն է: Կետադրական նշանների դերի մասին որոշ պատկերացում կարող է տալ, օրինակ, հետևյալ նախադասություննը.

Դու իիմա զնում ես:
Դու իիմա զնո՞ւմ ես:
Դու իիմա զնո՞ւմ ես:
Դու իիմա զնո՞ւմ ես:

Միևնույն բառական կազմն ունեցող այս նախադասությունները կատարում են տարրեր հաղորդակցային դեր և կարող են գործածվել տարրեր նպատակներով: Առաջին նախադասությունն արտահայտում է հաստատում, երկրորդը՝ հարցում, երրորդը՝ կարգադրություն (երրորդ), վերջինը՝ հաստատական վերաբերմունքի եետ միասին նաև շեշտված հուզականություն: Այդ նշանակությունները դրսութպում են տարրեր հեշերանգների շնորհիվ, որոնք գրավոր խոսքում արտահայտվում են համապատասխան նշաններով:

Առանձին դեպքերում խոսքի գրավոր տարրերակը նույնիսկ ունենում է մտքի ծևակըրման առավելություն՝ բանավորի համեմատությամբ:

Կարդացե՛ք հետևյալ երկու նախադասությունները, որոնք արտահայտված են միևնույն բառերով ու քերականական ծևերով:

Հայաստանի Հանրապետությունը կհաղորդարի դժվարությունները:
«Հայաստանի Հանրապետությունը » կհաղորդարի դժվարությունները:

Բանափոր խոսքում սրանք կը մկանավեն որպես միևնույն նախադասություն: Մինչդեռ գրավոր խոսքում դրանք տարբեր նախադասություններ են, արտահայտում են տարբեր միտք: Եվ դա հասկացվում է երկրորդ նախադասության մեջ գործածված շակերտներից, որոնք ընթերցողին հուշում են, որ խոսքը վերաբերում է այդ անոնքը կրող օրաբերքին, մինչդեռ առաջին նախադասության մեջ նկատի ունենք արդի հայ պետականությունը: Իհարկե, բանափոր խոսքն ունի իր հենարափորությունները՝ այսպիսի դեպքերում միտքը ճշգրիտ հաղորդելու և ընկալելու համար: Երկրորդ նախադասության դեպքում կարելի էր գործածել «օրաբերք» բառը, և միտքը միանգանայն ճշգրիտ կիմներ: Բայց հենց կարևորն այն է, որ տվյալ դեպքում շակերտներն օգնում են հասկանալու համար այն, ինչ որ բանափոր խոտքում արտահայտվում է «օրաբերք» բառով:

Բերենք այդ կարգի բազմաթիվ փաստերից մեկը: Հաճախ հերուստատեսությամբ, ուղիղոյնվ և այլ դեպքերում հաղորդավարը, գեկուցողը գրափոր նյութը կարդալիս մեջքերփող խոսքի կապակցությանը գործածում են այսպիսի արտահայտություններ՝ «մեջքերման սկիզբը», «մեջքերման ավարտը», որոնցով հասկացնում են ունկնդիրներին շակերտների գործածությունը ուղղակի խոսքի դեպքում: Կետադրական որոշ նշանների ինաստային, տեղեկության դերը ակնհայտ երևում է նաև բազմակետի գործածության դեպքում, երբ մեջքերման մի մասի կրծատումը նշվում է բազմակետով: Եվ գրավոր խոսքում այն հասկանալի է դառնում բազմակետի շնորհիվ, բանափոր խոսքում չի հասկացվում, եթե այդ մասին հատուկ չի ասվում:

Տվյալ իմաստի ճիշտ ձևափորման համար նաև հատուկ կարևորություն է ստանում կետադրական նշանի գործածման տեղի ճշտությունը: Դիտարկենք հետևյալ երկտողը.

*Հայմ իր ոսկեսիան գոերի պես է,
Մի՛ այրեք ճրամ, մեկ է լոյս կոտա...*

(Վ. Ներսիսյան)

Ծեշտը «այրեք» բայաձևի վրա գնենլու դեպքում բոլորովին կփոխավի նախադասության միտքը, բանի որ արգելական հրամայականը (մի՛ այրեք) կրառնա հաստատական հրամայական (այրեք):

Այս և նման փաստերը մի անգամ և հաստատում են մի ճշնարսություն՝ կետադրական կանոնների ելմնավոր իմացության և ճիշտ կիրառության անհրաժեշտությունը գրավոր խոսքի ճիշտ ու նպատակային կառուցման գործում:

Այս հատվածն ամփոփենք հետևյալով: Հիշո՞ւմ եք՝ դասագրքերում տրվում են վարժություններ, որոնցում բաց են քողոված կետադրական նշանները: Այդպիսի բնագրերը կոչվում են «համբ բնագրեր»: Շատ դիպուկ բնորոշում է: Այս, գրավոր խոսքն առանց կետադրության համբ կամ համարյա համբ է, կետադրությունն է այն դարձում «խոսող»:

* * *

Կետադրական նշանները սովորաբար բաժանվում են երեք խմբի՝ *տրինության, բացահայտության և առողանության*: Այս նշանների միջև հըստակ սահմանագիծ չկա: Դա վերաբերում է հատկապես տրոհության և բացահայտության նշաններին, որոնց եռթյան, յորպահատկությունների բնութագրման հարցը հատուի բացատրության կարիք է զգում:

Տրոհության նշանների նշանակյալները թերականական դեր ունեցող դադարներ են, ավելի ճիշտ՝ տրոհումներ (ինքնուրույն նախադասությունների, բարդ նախադասության բաղադրիչ նախադասությունների, նախադասության անդամների, բառերի միջև): Ուրեմն կետադրության նշանների այս տեսակի «տրոհության» անվանումը նկատի է առնվում այնպիսի տրոհումը, որն ունի թերականական նշանակություն:

Տրոհության նշաններն են վերջակետը, միջակետը, ստորակետը, բութը, փակագծերը:

Բացահայտության նշաններն իրենց բնույթով ու դերով էապես տարբերվում են առողանության ու տրոհության նշաններից նրանով, որ ի տարրելություն սրանց՝ բացահայտության նշանները բնորոշվում են ոչ թե արտասանական նշանակյալի նշումնվ, այլ ուղղակի իմաստային, ճանաչողական դերով: Դրանք նպաստում են լեզվական տարրեր միավորների, նրանց բաղադրիչների իմաստային, ճանաչողական տարրեր հատկանիշներ պարզեցնելուն, բացահայտելուն:

Այսպես, եթե խոսքի որևէ հատված, նախադասություն, արտահայտություն չակերտների մեջ է առնվում, հասկացվում է, որ դրանք մեջբերված են ուրիշի կամ սեփական խոսքից: Եթե հատկանիշ արտահայտող բառը չակերտների մեջ է առնվում, այն կարող է հասկացվել հակառակ կամ հեզանիական իմաստով: Օրինակ՝ *«Չամեն» է. որիան շատ ես գովում, այնին իրեն երջանիկ է զգում:*

Միության գծիկով հասկացվում է, որ իրար միացած միավորները միևնույն բարի բաղադրիչներ են: Ինչպես՝ ինչ-ոք, Նար-Դոս: Ենթամնայով նշվում է, որ հաջորդ տուրը տարված ենչունախումբը նախորդ տողի վերջում եղածի հետ միասին կազմում է մեկ բառ, որ դրանք մեկ բարի մասեր են: Բազմակետով հասկացնում ենք, որ մեջքերվող խոսքի տվյալ մասում կատարված է կրծատում, բաց է բողնված ինչ-ոք մաս:

Տրոհության ու բացահայտության նշանները մենք բնութագրեցինք՝ իիմք ընդունելով նրանց առաջնային հատկանիշները և առավել բնորոշ ու տարածված կիրառությունները: Կետադրության նշանների այդ երկու տեսակներն ունեն շփման եզրեր, դրանց միջև անանցանելի սահման չկա: Նշմք այսպիսի փաստեր:

Տրոհության նշանների միջև յուրահատուկ բնույթ ունի բուքը: Նրա դերը մոտենում է բացահայտմանը՝ հատկապես բացահայտիչը բացահայտյալի հետ կապակցելիս: Բայց բուքը մի էական տարրերություն ունի բացահայտության նշաններից և ընդհանրություն՝ տրոհության նշանների հետ: Դա այն է, որ բուն բացահայտության նշանները, ինչպես նշեցինք վերը, տրոհություն չեն արտահայտում, իսկ բուքով արտասանական տեսակետից նշվում է ինքնատիպ տրոհման հատկանիշ, որ բնորոշ է տրոհության նշաններին: Այս առումով բուքը, երկակի բնույթ ունենալով հանդերձ, ավելի շատ տրոհության նշան է: Լեզվական միավորների դասակարգման մեջ այսպիսի փաստերը շատ են: Նման դեսպերում լեզվական տվյալ միավորի տեսակը որոշվում է առավել բնորոշ հատկանիշի հիման վրա, իսկ մյուս երկրորդական հատկանիշը նկատի է առնվում տվյալ միավորի, իրակության ամբողջական գնահատման դեպքում:

Այնուհետև՝ միջակետը հայտնի է որպես տրոհության նշան, և նրա իիմնական կիրառությունները, իրոք, տրոհական են: Բայց բառերի կրծատ գրության դեպքում նրա գործածությունը (օրինակ՝ *պրոֆ. Ս. Արենյան*) բացահայտման արժեք ունի և ոչ թե տրոհության: Ուրեմն ինչպես գնահատել միջակետի ընդհանուր դերը, կետադրության ո՞ր տեսակի շարքը դասել միջակետը:

Նման դեպքերում հարցի լուծման երկու ելք կա. կամ միջակետի այդ միակ կիրառությունը պետք է առանձնացնել նրա մյուս կիրառություններից և տանել բացահայտության բաժինը, կամ այդ միակ կիրառությունն էլ պետք է

Աներկայացնել մյուսների հետ միասին՝ նշելով միաժամանակ, որ նրա կիրառություններից այդ մեկը առավելապես բացահայտության արժեք ունի: Նկատի ունենալով, որ կետադրության ձեռնարկը գործնական նպատակի է ծառայում, և այս առումով պետք է առավելագույն չափով մատչելի լինի օգտվողներին, ընտրեցիմք երկրորդ ուժին: Այս դեպքում կամաներից օգտվողը, որին հաճախ չեն հետաքրքրում դասակարգությունների հիմունքի ու նրա կիրառման տեսական մանրամասնությունները, տվյալ նշանի բոլոր կիրառություններին կծանոթանա միևնույն բաժմում, որը առավել չափով է բնորոշ այդ նշանին:

Փակագծերը և ըստ էության տրոհության նշան են: Սրամց ներառած ներդրյալ, միջանկյալ միավորները բանավոր խոսքում առանձնանում են նաև արտասանական հատկանիշով. որոշ դադարով տրոհվում, բաժմանվում են բառից, նախադասությունից և հատկանշվում են ավելի ցածր հնչումով: Հիշենք, որ միջանկյալ միավորի՝ ստորակետով տրոհումը բնականաբար տրոհության մեջ է ներկայացվում: Նկատի ունենանք, որ փակագծով տրոհումն ավելի զգալի է հենց արտասանական տեսակետից:

Հմմտ. Մեր դպրոցը, ինչ խոս, օրինակելի է բոլոր առումներով:

Մեր դպրոցը (Տնօրին Դավիթ Զարգարյան) օրինակելի է բոլոր առումներով:

Ըստ երևույթին, փակագծերի գնահատման և նշված մյուս հարցերում դեր է կատարել այն հանգամանքը, որ թե՛ փակագծերը և թե՛ բացահայտություն համարված հիշյալ մյուս նշանները, իրոք, կատարում են բացահայտման դեր: Բայց տրոհության բոլոր նշաններն ել ունեն քերականական հարաբերություն դրամարելու, ինաստային ու քերականական հարաբերություն բացահայտելու դեր, այլապես նրանք չեն ստեղծվի և չեն գործածվի: Ասենք, վերջակետը, որ ամենաանառարկելի տրոհության նշաններից է, իրենք նշած դադարով ցոյց է տալիս նախադասության ավարտը, ինչնրանգային մի հետկանիշ, որը առողջագույն հետ միասին ձևավորում է նախադասությունը: Դրանով իսկ վերջակետը գրավոր խոսքում, ուրեմն և նրանով նշված արգումեց բանագըռ խօսքում կեց նախադասությունների կապ ու խօսքի բարերարություն են արտօնայտում: Մինչդեռ բացահայտության նշանները, ինչպես նշեցինք վերը, իրենց դերը կատարում են՝ առանց ունենալու արտասանական, տրոհական նշանակյալ: Այդ պատճառով էլ ասում ենք, որ տրոհության

նշաններն արտահայտում են քերականական դեր ունեցող տրոհումներ:

Երկու խսոր՝ տրոհության նշանների արտահայտած դադարի մասին: Տրոհության տարրեր նշանների արտահայտած դադարները, բնականարար, տարրերվում են իրարից: Բայց այդ տարրերությունը և ամեն մի նշանի արտահայտած դադարի չափը, ինչպես պահանջում են ոմանք, բացարձակացնել և արտահայտել մաքենատիկական ծշության հասնող բնութագրումնվ՝ հնարավոր չէ: Տրոհության տարրեր նշանների դադարի չափը որոշվում է նույն կամ նույնանման խոսքում գրծածված տրոհության մյուս նշանների դադարի համեմատությամբ: Ատորակեսի նշած դադարը սպիրարար բնութագրվում է **փոքր** բառով, միջակետինը՝ համեմատարար **զգալի**, վերջակետինը՝ համեմատարար **մեծ** բառերով: Կրկնում ենք, որ **փոքր, զգալի, մեծ** բառերը գործածվում են համեմատության կարգով: Ավելացնենք նաև, որ միևնույն նշանի արտահայտած դադարը կարող է տարրեր լինել խոսելու տարրեր իրադրություններում, տարրեր ոճերում:

Այնուհետև՝ տրոհումը առակ դադար չէ, այլ դադարի և տրոհվող եզրերի յուրահատուկ հնչման զուգորդում՝ պայմանավորված տվյալ կառույցի բաղադրիչների քերականական հարաբերության բնույթով: Մեկական կամ բացահայտական արժեք ունեցող տրոհումը տարրեր է համադաս միավորների տրոհումից, վերջիններիս տարրեր աստիճաններն էլ՝ իրարից: Բացահայտչի ու բացահայտյալի տրոհումը փոքր դադարի և բացահայտյալի վերջին վանկի տոնիք բարձրացնան յուրահատուկ զուգորդում է: Ըստական համագործության միավորների՝ տրոհման դեպքում համապատասխան դադարին (**փոքր, զգալի, մեծ**) զուգորդվում է շարահյուսորեն համարժեք բաղադրիչների նույնատիպ արտարերում, որ նման է թվարկման հնչերանգին:

Այնպես որ կետադրական նշանների դասակարգումը կատարվում է՝ հիմք ընդունելով նրանցից յուրաքանչյուրի առաջնային հատկանիշը, հիմնական կիրառությունները:

Անցնելով առօգանության նշաններին (**շեշտ, հարցական և բացական չական**) նշենք, որ սրանք իրենց բնույթով ինքնատիպ են և որոշակիորեն սահմանագատված են կետադրության մյուս նշաններից: Դա պայմանավորված է նրանով, որ ի տարրերություն տրոհության և բացահայտության նշանների, սրունց առավել բնորոշ գիծը կարելի է համարել քերականական-իմաստային, պառզանության նշաններն ունեն կամային-վերաբերմունքային բնույթը: Հարցական, հրամայական (այլ բվում՝ հորորական), բացականչական հնչե-

բանգմերը խոսողի կամքի, վերաբերմունքի դրսևորումներ են՝ տարրեր նպատակներով։ Եվ այդ կամային վերաբերմունքները արտահայտվում են համապատասխան կետադրական նշաններով (իհարկե, նաև այլ միջոցներով)։

Կետադրությունը կանոնարկելիս և կանոնները կիրառելիս պետք է նկատի ունենալ մի կարևոր հանգամանք։ Եթե բառերի ուղղագրությունը բառին վերաբերող ինքնամփոփ բնազաված է, ապա կետադրությունը շատ լայն լճագրկում ունի և բափանցում է խոսքի ոլորտը։ Իսկ խոսքը իր առարկայական ու վերաբերմունքային առումներով շատ բազմազան է ու բազմաբնույթ։ Նրա կառուցման առարկայական օրինաչափությունները հաճախ խաչաձևվում են խոսողի վերաբերմունքի գործոնի հետ։ Այս հանգամանքը զգալի չափով դժվարացնում է կետադրության կանոնարկումն ու կանոնների կիրառումը։

Դիտարկենք հետևյալ կապակցությունը.

Տորը խեղդում էր նրանց կիսամերկ մարմինները։ Խոշոր կայծերը անջրեի նման հեղեղվում էին նրանց զիսին։ Խորասուզված իրենց գործի մեջ կարծես նրանք ոչինչ չէին զգում։

Այս ինքնուրույն նախադասությունները ներկայացնում են մեկ ամբողջական նկարագրություն, և նրանց մտքի սերտությունը բույլ է տալիս այս կապակցության ինքնուրույն նախադասությունները միացնել իրաք՝ դարձնելով մեկ բարդ նախադասության բաղադրիչներ։

Տորը խեղդում էր նրանց կիսամերկ մարմինները, խոշոր կայծերը անջրեի նման հեղեղվում էին նրանց զիսին, խորասուզված իրենց գործի մեջ կարծես նրանք ոչինչ չէին զգում։

Նաև կարելի է այդ բաղադրիչ նախադասությունները կապակցել որպես կիսանկախ միավորներ, որոնք իրարից բաժանվում են զգալի դադարով։

Տորը խեղդում էր նրանց կիսամերկ մարմինները, խոշոր կայծերը անջրեի նման հեղեղվում էին նրանց զիսին, խորասուզված իրենց գործի մեջ կարծես նրանք ոչինչ չէին զգում։

Միևնույն բաղադրիչ նախադասությունների ինքնուրույնության տարրեր աստիճանները, դրանցով պայմանավորված՝ արտասանության տարրեր յուրահատկությունները, հատկապես տարրեր չափի դադարները, ինչպես տեսնում ենք, գրավոր խոսքում կարող են նշվել տրոհության տարրեր նշաններով՝ վերջակետով, ստորակետով, միջակետով։ Այս ժիշտ տարրերակների ընտրության հարցում դեռ է կատարում այն հանգամանքը, որ շարայիտսական միավորի ինքնուրույնության աստիճանը ոճական որոշակի արժեք ունի. Եզզվական միավորի ինքնուրույնացումը միտքը շեշտնելու միջոց է։

Այսպիսով՝

Բառական միևնույն կազմն ունեցող նախադասությունները տարրեր նշաններով տրոհելու հնարավորությունը ցոյց է տալիս, որ գրավոր խոսքում տրոհության ամեն մի նշանի կիրառություն բանավոր խոսքում ունի քերականական, ոճական պատճառաբանվածություն, և ցանկալի է, որ բանավոր խոսքի իմաստային ու ոճական նրբությունները առավելագույն հաշվի առնվելն գրավոր խոսքում։

Սոոգանության նշանների կանոնարկման և կանոնների կիրառության հարցում կա այլ կարգի դժվարություն, որը պայմանավորված է խոսողի վերաբերմունքով, վերջինիս տարրեր երանգներով, նպատակի բնույթով։ Այս հարցում դեռ է կատարում նաև խոսքի իրադրությունը։

Համեմատենք հետևյալ երկու նախադասությունները.

Ելեք, քույրիկնե՛ր, ելեք չեր գողամարդկանց ամորակը տվեր:

Վաշե՛ն, Վասա՛ կ, Մուշե՛ դ.. վե՛ր կացեր, տեսե՛ ք օրը դապասպանի:

Միևնույն կառուցվածքն ունեցող այս երկու նախադասություններում հայերն խոսքի ոճական նրբություններին վարպետորեն տիրապետու Դերենիկ Դեմիքյանը գործածել է առողջանության տարրեր նշաններ՝ առաջին նախադասությունում՝ շեշտ, երկրորդում՝ բացականչական նշան։ Առաջին նախադասությունը Սրբունի կոչն է, երրորդը, որով դիմում է իր կորդին գտնվող ոչտունի կանանց, իսկ երկրորդ նախադասությունը Մամիկոնյան մեծ տիկնոջ խոսքն է։ Հիշենք այդ իրադրությունը, որին և համապատասխա-

նում է խոսքը: Դավաճանության մասին լուրն առնելուն պես, զիշերային մոայլ խափարի մեջ Մամիկոնյան մեծ տիկինը աշքերը սևեռած, դրդահար շրբունքներում իմշ-որ մրմունջներ՝ գնում էր դեպի Մամիկոնյանների տոհմական հանգստարանը: «Համկարծ մի ոչ մարդկային, ավելի շուտ պառաված արծվի մի խոլ կրնցոց կտրեց քանձրացած լուրյունը», որով դիմեց Վարդանի հոր՝ Համազասպ Մամիկոնյանի շիրիմին, դիմեց հանգուցյալ Համազասյին...»: Եվ ապա «լուրյունը ավելի զարմութելի եղավ...

Վաշե՞ն, Վասա՞կ, Մուշե՞ն... վե՞ր կացեք, տեսե՞ր օրը դադասպանի»:

Այս կարգի փաստերը, որոնք, ի դեպ, եզակի չեն, պետք է հաշվի առնվեն թե կանոնարկման մեջ և թե՝ առփորդի, առհասարակ բոլորի գրավոր խոսքում, քանի որ գրավոր խոսքը գրական քանակոր խոսքի գրային պատկերն է, գրային արտահայտությունը:

Արդի հայերենի կետալլության թերություններից մեկը մի շարք դեպքերում ձևաբանական գրիծոնին առաջնություն տալն է շարահյուսականի, խոսքայինի համեմատությամբ: Այսպիսի դեպքերից է, օրինակ, հրամայական բայածեի, կրկնադիր համադասական շաղկապների պարտադիր շեշտադրության պահանջը, որ մինչև այժմ էլ տեղ է գտնում որոշ գրքերում և կետալլության պրակտիկայում: Կենդանի խոսքի դիտարկումները ցույց են տալիս, որ կրկնադիր շաղկապները շատ դեպքերում չպետք է շեշտադրել: Ահա շատ սովորական փաստերից մեկը.

*Եվ շրկար ոչիմշ, որ սիրտըս դյուրեր
Ոչ սիրո կարոտ, ոչ բախսի ծայրավ,
Ոչ հարստության և մեծության բեռ:*

(Վ. Տերյան)

Ոչ... ոչ կրկնադիր շաղկապի շեշտումով այս անթերի, բարձրարվեստ, կենդանի խոսքը կինչեր անբնական, արհեստական, կիսախտվեր քանաստեղծական տողերի ոիթմը, և այս ամենի հետևանքով կթուլանար խոսքի ներգործությունը:

Սեկ օրինակ էլ քերենք **և....և** կրկնադիր շաղկապով, որը նոյնապես չի շեշտվում.

Եվ ամսահ են քո հավքերը ամեն,
Եվ ամսահ են քո ծանապարհները,
Եվ ամսահ են քո քարերն ու ծառը,
Քո դարը, տառը....

(Վ. Հակոբյան)

Այսպիսի դեպքերում պետք է հենվել գրական կենդանի խոսքի արտասանական օրինաչափության վրա:

Կետադրության բնագավառում կարևոր հանգամանք է ազգային ավանդույթների պահպանումը, եթե դրանք, իրոք, առավելություն ունեն այլ լեզուների կետադրության համեմատությամբ: Տարբեր լեզուներում գործող կետադրության ընդհանրությունների հետ միասին շատ լեզուներ ունեն յուրահատկություններ: Սա վերաբերում է նաև հայերնենին:

Հիշենք, օրինակ, առողջանության նշանները համապատասխան քառի վրա դրվելը (յ տարբերություն այն լեզուների, որոնցում դրանք դրվում են նախադասության վերջում), բուր նշանը՝ բացահայտման դերով, կախման կետերի ու բազմակետի տարբերակումը: Վերջին տարիներին խախտվեցին բուրի, ինչպես և կախման կետերի ու բազմակետի կիրառությունների օրինաշափությունները: Դա սկսվեց հատկապես ոուսերնենից կատարված բարգմանություններով (մասնավորապես մանուրում) և զգալի չափով տարածվեց նաև ինքնուրույն գրականության էջերում: Ավելին, նույնիսկ վիրճ կատարվեց՝ հիմնավորելու կախման կետերի և բազմակետի տարբերակման ավելրդությունը. իբր թե կախման կետերն ու բազմակետը նույն դերն են կատարում, դրվում են նախադասության բաց բողնիքած հատվածի փոխարեն և տարբերվում են մեկ կետով: Մինչդեռ ամեն մի աշակերտ գիտի, որ բազմակետը և կախման կետերը եապես տարբեր նշաններ են.

ա) Բազմակետով նշվում է մեջբերման որևէ մասի, բաղադրիչի կրծատված լինելը, իսկ կախման կետերի միջոցով հեղինակը ընթերցողին նորում է՝ զգալու, ապրելու շրսներված հույզ, զգացմունք, մտորում:

բ) Բազմակետը գործածվում է միայն մեջբերվող, իսկ կախման կետերը՝ թե՛ հեղինակային, թե՛ մեջբերվող խոսքում:

գ) Բազմակետի դեպքում կրծատված մասը տվյալ պարագայում ա-

վելորդ է համարվում ընթերցողի համար, իսկ կախման կետերով հեղինակը ո-
ճակարգրդակցային նպատակ է հետապնդում:

դ) Բազմակետը հիմնականում գործածվում է գիտական ոճում, մինչ-
դեռ կախման կետերը գործածվում են գերազանցապես գեղարվեստական,
իրապարակախոսական ոճերում:

ե) Բազմակետը արտասանական նշանակյալ չունի, իսկ կախման
կետերը կիրառությունների մեջ մասում ունեն, երբ հույզը, նտածումը լրիվ չի
արտահայտվում, ասելիքը մնում է առկախ, անավարտ, դա արտաքերվում է
որպես նախադասության հնչերանգի, նախադասության կամ նրա որևէ մասի
չափարտվածության նշում:

Մենք քերևս երկար կանգ առանք մեկ սխալի տեսակետի վրա՝ ցույց
տալու համար, թե ոչ գիտական դիրքորոշումը ինչպիսի սխալների կարող է
հանգեցնել տեսական ու գործնական հարցերում։ Կետադրության հարցերը
լուծելիս պետք է ուղենիշ ունենալ զրավոր խոսքի հնարավոր առավելագույն
համապատասխանության ապահովումը բանավորի հանդեպ, օգնել հեղինա-
կին, գրողին՝ խոսքի տրամաբանական, իմաստային, հուզական նրբություն-
ները առավելագույնս հաղորդելու ընթերցողին։ Սա պետք է նկատի ունենան
նաև կետադրություն սովորեցնողն ու սովորողը։

Տրոհության նշաններն են վերջակետը (:), միջակետը (,), սող-
բակետը (,), բուրք (‘), փակագծերը (()), որոնցով նշվում են խոսքի, նա-
խադասության մեջ քերականական արժեք ունեցող տրոհումները, դա-
դարները:

1. Վերջակետը դրվում է՝

**Ա. Ինքնուրույն նախադասության վերջում՝ արտահայտե-
լով համեմատաբար մեծ դադար նախադասությունների միջև.**

Օրինակ՝

Բացվում էր օրը: Գյուղն արքնացել էր արևից առաջ:
Նոր թիւած հացի բուրմոնք էր զալիս:
Պարզուող լսկեց հոգքուկին կանչող մի կովի բառաչ:
Մի բահ զրնզաց՝ զարնվելով քարին:

(Պ. Սևակ)

Ծանոթություն 1:

Վերջակետ չի դրվում այն նախադասություններից հետո, որոնք
չեն կապակցվում խոսքի հետ, գործածվում են անկախ, որպես վերջա-
գիր, պարբերականի, ստեղծագործության, նկարի անվանում, կոչ կամ
ունեն տեղեկատու իմաստ:

ա) **Հավաքում եմ թեզ**

Հավաքում եմ թեզ, իմ հայ ժողովուրդ,
Թեզ, որ լճոներում այս բարձրիկ ու լուրք
Ապրել ես դարեր, դարեր մաքառել
Եվ քո կրակը միշտ վառ ես պահել...

(Վ. Գալյան)

- բ) «Երերում է Երևանը»
գ) Նկարում՝ դիմավորում են Արցախի ազատամարտիկներին
դ) Հաստափած է Հայաստանի Հանրապետության զյուղանուեսու-
թյան նախարարության կողմից
ե) Հրատարակում է 1932 թ. փետրվարի 25-ից

Ծանոթություն 2:

Վերջակետ չի դրվում նախադասության վերջում գործածված
կախման կետերից հետո, որոնք կատարում են նաև վերջակետի դեր:

Ի՞նչ իմանաս, ի՞նչ կար այդ դասին նրա հոգում՝ չեսած հայրենի-
քի կարո՞ս, թե՞ էլի ուրիշ անընդունելի կարուսնե՛ր, տենչե՛ր, մարած ու մարվե-
լիք երազնե՛ր... ի՞նչ իմանաս...

(Ս. Կապուտիկյան)

Բ. Տողասկզբում գործածվող վերմագորից, ծանոթություն,
**վարժություն, խնդիր, առաջադրանք և նման բառերից կամ նրանց
թվահամարից հետո.**

Օրինակ՝

ա) **Կատակերգություն:** Կատակերգությունը գրականության բուն երգիծական ժանրերից ամենախոշորն է:

(Գասագիր)

բ) **Ծանոթություն:** Գալ, տալ, լալ բայերն ուժվերջավորությամբ անկատար դերքայ չունեն: Գրանց անկատարի փոխարեն գործածվում են զալիս, տալիս, լալիս ձևերը:

(Գասագիր)

գ) **Առաջադրանք:** Վերիշել բայի և նրա անդեմ ու դիմավոր ձևերի սահմանումները:

(Գասագիր)

դ) **Վարժություն 3:** Տրված գրյականներով ու ածականներով կազմել բառակապակցություններ՝ յուրաքանչյուր գրյականի հետ գործածելով համապատասխան ածական:

(Գասագիր)

Գ. Սատենագիտական ցանկում, տողատակում մատենագիտական ամեն մի ինքնուրույն հղումից հետո.

Օրինակ՝

Գրականություն

Աբեղյան Մ., Աշխարհաբարի ժերականություն, Վաղարշապատ, 1906: Աբեղյան Մ., Հայոց լեզվի տեսություն, Երևան, 1965:

Դ. Ուսումնական և այլ հարցեր, թեմաներ ներկայացնող բառերի, բառակապակցությունների միջև, որոնք հաջորդում են իրար.

Օրինակ՝

ա) Էլեկտրական դաշտ: Էլեկտրական դաշտի լարվածությունը: Կետային լիցքի դաշտի լարվածությունը: Լարվածության գծեր:

(Ֆիզիկայի դպրոցական ժամանակաշրջան)

բ) Բնական թվեր: Պարզ և բաղադրյալ թվեր: Բաժանարար, բազմադաշիկ: Ընդհանուր բաժանարարներ: Ընդհանուր ամենափոքր բազմադաշիկ:

(Մարենասիկայի դպրոցական ժագրից)

2. Միջակետը դրվում է՝

Ա. Բարդ համադասական նախադասության այնպիսի համադաս նախադասությունների միջն, որոնք կապված են առանց շաղկապի, ունեն գգալի ինքնուրույնություն և արտասանվում են գգալի դադարով.

Օրինակ՝

Դադարեց անձրևը, լուսինը վար նայեց սղիտակ լեռների կառույց ձորերից, անտառաղահի աղջիկը բորբոքեց կրակը (Գ. Ա.):

Ծանոթություն:

Այսպիսի դեպքում օրոշ դեր կատարում է կառույցի ընկալումը: Բաղադրիչ նախադասությունների առավել նվազ ինքնուրույնության, ուրեմն առավել փոքր դադարով տրոհվելու դեպքում դրանց միջև դրվում է ստորակետ, իսկ առավել մեծ ինքնուրույնության, ուրեմն մեծ դադարով տրոհվելու դեպքում՝ վերջակետ:

Օրինակ՝

Դադարեց անձրևը, լուսինը վար նայեց սղիտակ լեռների կառույց ձորերից, անտառաղահի աղջիկը բորբոքեց կրակը:

Դադարեց անձրևը: Լուսինը վար նայեց սղիտակ լեռների կառույց ձորերից: Անտառաղահի աղջիկը բորբոքեց կրակը:

Բ. Առանց շաղկապի կամ շաղկապական բառերի կապակցված այս նախադասությունների միջն, որոնցից մեկը մյուսի բացատրությունը, մեկնաբանությունն է կամ նշանակում է հետևանքը, եզրակացությունը.

Օրինակ՝

Հզոր է Ակսելի մեջ քնաղաւական զգացողությունը. նա աղրում է, զգում է հողը, սարերը, եղբայրական մի բարությամբ համակված է դեղի բույսերը, բոշունները, կենդանիները:

(Ակ Իսահակյան)

Ակսելն աղրում է, զգում է հողը, սարերը. հզոր է նրա մեջ քնաղաւական զգացողությունը:

Մենք ուշանում ենք. դեմք է ցանդել:

Այս կամուջը հնուց վարդեսներ են կառուցել. կարող ենք վլսահ լինել, որ այն անվտանգ կծառայի սերունդներին:

Գ. Բարդ համադասական նախադասության այնպիսի համադաս նախադասությունների միջն, որոնցից առաջինը ընդհանուր դասողություն, նկարագրությունն է պարունակում, իսկ հաջորդը կամ հաջորդները՝ դրա մասնավորումը կամ մասնավորումները.

Օրինակ՝

Տարվա ամեն մի եղանակ իր յուրահատուկ ներկաղճնակն ունի. անտառն աւելանը դեղնակարմիր է դառնում:

Մանկահասակ երեխաները փորձում են որևէ գործ անել. աղջիկը բակն ու տունն եր ավլում, տղան ջրում եր այգին:

Դ. Մեջքերվող ուղղակի խոսք ունեցող նախադաս հեղինակային խոսքից հետո.

Օրինակ՝

Ավելիք Իսահակյանը գրել է. «Երանի՛ Արանց, ովքեր սովորում են և սովորեցնում»:

Ե. Առավելապես վերնագրերում այն բառերի, բառակապակցությունների միջն, որոնցից մեկն արտահայտում է մյուսի վերաբերյալ կամ նրա կապակցությամբ մասնավորում (հաճախ որպես ենթավերնագիր), ընդհանրացում, լրացուցիչ միտք.

Օրինակ՝

ա) «Հայաստանի Հանրապետություն. անկախացման առաջին հայերը»

բ) «Հայոց լեզու. շարականություն»

գ) «Երևան. բացվեց իայերենագիտական միջազգային երկրորդ գիտաժողովը»

Զ. Թվարկում նշող թվանշաններից, տառերից հետո.

Օրինակ՝

Ժողովի օրակարգի հարցերն են՝

1. Երկարեցիների հետ տարվող աշխատանքը.
2. մարզական միջոցառումների նախադաշտասման ընթացքը:

Ժողովի օրակարգի հարցերն են՝

ա. Երկարեցիների հետ տարվող աշխատանքը.

- բ. մարզական միջոցառումների նախադաշտասման ընթացքը:

Ծանոթություն:

Եթե թվարկում արտահայտող թվանշաններից կամ տառերից հետո կա փակագիծ, ապա միջակետ չլի դրվում:

Օրինակ՝

Ժողովի օրակարգի հարցերն են՝

- 1) Երկտարեցիների հետ տարվող աշխատանքը.
- 2) մարզական միջոցառումների նախադատրասման ընթացքը:

Գերադրական աստիճանը կազմվում է՝

ա) ածականի դրական աստիճանի ձևին ավելացնելով **ամենա** նախածանը.

բ) ածականի դրական աստիճանի ձևին ավելացնելով **ազոյն** վերջածանցը:

Է. Այն թվարկվող միավորների միջև, որոնք արտահայտված են ծավալուն բառակապակցություններով կամ ունեն ստորակետով նշված ներքին տրոհումներ.

Օրինակ՝

Մենք տարբերում ենք ստորադասական շաղկապների երկու խումբ՝

1. նշանակային ուղղվածության շաղկադներ՝

- մեկնական,
- բացահայտության.

2. օբյեկտային ուղղվածության շաղկադներ՝

- համեմատության,
- կախման:

(Ք. Զահուկյան)

Հոկտեմբերին՝

1. հողանակի հարթեցման ժամանակ վերին բերդի շերտը կույտավորեն, հարթեցնեն, սկսեն դարավանդավորման աշխատանքները.

2. բերեն համադատախան բանակությամբ լիցի հող, ցանկադատի համար անհրաժեշտ դարագաներ և սնկանյոթ.

3. տեղածեն նախադատրասկած հողատարածքը, ծեռնամունխ լինել ծառածնկման աշխատանքներին:

(Զինաւորել)

Ծանոթություն 1:

Եթե թվարկվող միավորները ամբողջական նախադասություններ են, ապա դրանցից յուրաքանչյուրից հետո սովորաբար դրվում է վերջակետ:

Ձմեռնուկը բնորոշող հատկանիւթերն են՝

1. Ծառն ունի ուժեղ աճ, ոչ խիս սպառացք:
2. Պտուղները մանր են կամ միջին մեծության, կլորավուն:
3. Պտղամասէկը հարթ է, դիմու, բաց կանաչ գույնի:
4. Պտղամիսը սղիտակ է, հյութալի, կողիտ, բաղցրաբրված համով:

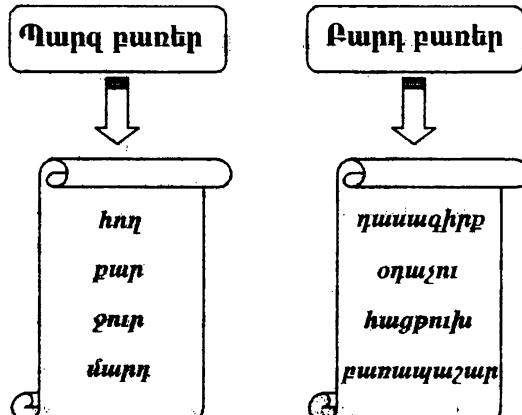
(Հեռնարկ)

Ծանոթություն 2:

Կապակցված խոսքից դուքս՝ նոր տռողից կատարվող սոսկական թվարկումների դեպքում տրոհության մշան չի դրվում:

Հայաստանի ստեղծագործական միությունները

1. Հայաստանի գրողների միություն
2. Հայաստանի նկարիչների միություն
3. Հայաստանի ճարտարադեսների միություն
4. Հայաստանի լրագրողների միություն

Ը. Անվանում, կոչ, հարցադրում արտահայտող բառերից, բառերի կապակցություններից, ինչպես և նախադասություններից հետո, որոնց հաջորդում է դրանց հետ ուղղակիորեն կապված, դրանց անմիջականորեն վերաբերող կարծիք, գնահատություն, եզրակացություն.

Օրինակ՝

ա) Միասնություն. ահա այն նշանաբանը, որով մենք դեմք է դեկապարվենք:

բ) Թունանյան, Խափակյան, Տերյան, Վարուժան, Մեծարենց. արանք են իմ սիրած դասական բանասեղծները:

գ) Միւս նայել առաջ. սա բոլորին դարձականությունն է:

դ) Ո՞րն է ելքը. սա է մեր մտահոգությունը:

Թ. Կանոններից, սահմանումներից հետո, երբ դրանց անմիջապես հաջորդում է օրինակը՝ առանց օրինակ, ինչպես, այսպես և նման բառերի, ինչպես և ընդհանրական մտքից հետո, որին հաջորդում է թվարկում, հատկապես եթե գործածված են հետևյալ, ներքոհիշյալ և նման բառեր.

Օրինակ՝

Տեղի պարագան կարող է արտահայտվել տրական, բացառական, գործիական, ներգրյական հոլովներով.

Գրեթե դասավորված են գրասեղանին: Նշանվ վերադարձան Urցախից: Ավտոմենանաները տանում են մայրուրի: Դրան օքն սառն է:

Պետք է տարբերել հետևյալ դեպքերը.

ա) Երեխան արարքը թույլ է տվել անգիտակցարար:

բ) Նա տվյալ ժայլը կատարել է նողատակադրված:

Ժ. Բառերի կրօնատ գրված մասից հետո.

Օրինակ՝

Պրոֆ. Մ. Արեդյանը մեծ գրականագետ ու մեծ լեզվաբան է:

Ծանոթություն 1:

Չափի միավորների անունների կրճատ ձևերը գրվում են առանց կետի, ինչպես՝ մ (մետր), կմ (կիլոմետր), դմ (դեցիմետր), սմ (սանտիմետր), գ (գրամ), կգ (կիլոգրամ), ց (գենտներ), տ (տոննա), լ (լիտր), ր (րոպե), ժ (ժամ) և այլն:

Չափի միավորների կրճատ ձևերը գրդածվում են թվանշանների հետ, իսկ բառերի հետ գրդածվելիս դրանք չեն կրճատվում.

Օրինակ՝

Ավտոմեխնան 4 Ժ-ում անցավ 240 կմ: Քանի կիլոմետր կանցնի նա 7 Ժ-ում, եթե արագությունը մեծանա 5 կմԺ-ով:

(Դասագիրք)

Ժամ բառը ժամանակի (ոչ ժամանակային չափի) իմաստով գրդածվելիս կարող է կրճատվել և այդ դեպքում կրճատման տեղում դրվում է միջակետ.

Հավաքը տեղի կունենա Ժ. 9-ին:

Ծանոթություն 2:

Եթե կրճատումը կատարվում է բարի ոչ թե վերջից, այլ նրա ներքին ծայնավորների հաշվին, ապա նրա կրճատ ձևը գրվում է առանց միջակետի: Ինչպես՝ պրմ /պարոն/, մլմ /միլիոն/:

3. Ստորակետը դրվում է՝

Ա. Գերադաս և ստորադաս նախադասությունների միջև.

Օրինակ՝

Աւակերտներն ակնածանքի զգացումով մտան այն տունը, որտեղ աղրել ու ստեղծագործել է մեծ բանաստեղծը:

Ես ճամփա եմ, որ տեղ հասնեմ,
Որ տեղ հասցնեմ մոլորվածին (Բ. Զ.):

Այդ օրերին, երբ նա առավոտից մինչև ուս գիշեր նկարում էր, ոչ ոք իրավունք չըմեր խանգարել նրան:

Ծանոթություն:

Եթե ստորադասական շաղկապը գեղված է, գերադաս և ստորադաս նախադասությունների տրոհումը սովորաբար կատարվում է բուրով:

Օրինակ՝

Թվաց՝ երկինքը շողեր է շաղում...

Զգիտենք՝ երբ է տնկված, ում ձեռքով (Ավ. Իւ.):

Տեսան՝ տանը չի կարդանում ծառայել, խանութ տարան Գիեռին (Հ. Թ.):

Բ. Համադաս նախադասությունների միջն, երբ սրանք կապակցված են առանց շաղկապի, ինչպես նաև և-ից, ու-ից, կամ-ից բացի որևէ շաղկապով (իսկ, բայց, սպիայն, մինչդեռ և այլն).

Օրինակ՝

ա) Անջային կիսալույսով կանաց-կամաց իջնում է մքեւաղոյ, նախիրը տոն է դատնում հանդից, վառվում են տների ճագները (Ավ. Իւ.):

բ) Նա մարդկանց չի դատադարտում, այլ սիրում է նրանց:

զ) Աւակերտները երեկ ոլիսի գնային եխուրսիա, սակայն վաս եղանակի դատճառով եխուրսիան հետաձգվեց:

Գ. Եվ. ու, կամ շաղկապներով կապակցված համադաս նախադասությունների միջն, որոնք չունեն ընդհանուր ենթակա.

Օրինակ՝

ա) Տներում վառվում են ճագները, և զյուղի վրա բացվում է դարգ, ասդազարդ երկինք (Ս. Իւ.):

բ) Նրանք վաղուց սղասում էին լույսը բացվելուն, և վերջադիւն լուսացավ:

գ) Ամեն օր ու նոր ու նոր լուսեր էին հասնում Արախի ափի գյուղ, կամ հենց այդ գյուղում էին հորինվում լուսեր Առաքելի մասին (Հ. Ք.):

Դ. Նախադասության համադաս անդամների միջև, երբ սրանք կապակցված յեն և, ու, կամ շաղկապներով.

Օրինակ՝

ա) Երկրում ստեղծվեց մի խառնակ, անորոշ, անտանելի վիճակ (Հ. Ք.):

բ) Ռ-ԸՆՊԻՄՅԱ նախարարը եկել էր որսի՝ բարակներով, ծառաներով, զինվորներով (Հ. Ք.):

Ե. Միջանկյալ բառերի, բառակապակցությունների, նախադասությունների և նախադասության հիմնական մասի միջև.

Օրինակ՝

ա) Իհարկե, նրա ննան ես չեմ կարող դատմել (Հ. Թ.):

բ) Եվ, սոսկալի բան, կայծակի ննան կիզիչ ու արագ մի ցնցում անցավ մարմնով (ՎՐ. Փ.):

գ) Նույն մտահոգության մեջ է, ինչդեռ երևում է, նաև հայր (Ա. Զ.):

դ) Նա հանձն չառավ իր սխալները և, այնուամենայնիվ, փորձեց ուղղել դրանք:

Ծանոթություն:

Խոսքի մասերից միջանկյալ կիրառությամբ առավելապես հանդին են զայիս ծայնարկությունները, վերաբերականների մի մասը:

Օրինակ՝

ա) Ա-իս, ինչ երջանիկ կյանք կլինի դա (Բ. Գ.):

- թ) Հե՞յ, բացվեցե՞ք, ամուր փակեր (**Հ. Թ.**):
- զ) Օ՞, այո՞, անգղոք մեզ մոտ է արդին,
Իր սկ ստվերը տարածել է սուրբ Սասսի փեշերին (**Ա. Դ.**):
- դ) Ո՞չ, մենք չենք բաժանվի միմյանցից (**Բ.**):

Որոշ ճայնարկություններ կարող են իմաստային յուրահատուկ գործածությամբ կապվել այլ բառի հետ և շտրոհվել:

Օրինակ՝

- ա) Այ տղա, Է՞ անտեր ճիճումերը կոտորվեցին (**Հ. Թ.**):
- բ) Այ քե սառնամանիք է:
- զ) Վայ նրան, ով հետ է մնում ժամանակից:

Զ. Կոչականի և նախադասության հիմնական մասի միջև.

Օրինակ՝

- Հայրիկ, ինչո՞ւ ես չդարձան
- Են քաջերը սիրատենչ.
- Սի՞րե, հայրիկ, ինձ մոռացան,
- Ել չեմ բերի հուրծ անշեջ:

(Հ. Թումանյան)

Սեղսեմբերի մեկը, սիրելի՛ երեխաներ, կրառնա ծեր կյանքի ամենահիւարժան օրերից մեկը:

Է. Կրկնադիր և...և, թե...թե, կամ...կամ, ոչ...ոչ շաղկապներով կապակցված բառերի, նախադասությունների միջև.

Օրինակ՝

- ա) Նա կարգաղահ է ամենուրեմ՝ թե՛ դդրոցում, թե՛ դրաւմ:
- բ) Նրանք որուել են ամռանը հանգստանալ կամ Մևանում, կամ Դիլիջանում, կամ Լոռիում:
- զ) Նրանք և տեսնում էին ամեն ինչ, և ոչինչ չէին հասկանում:

Ը. Միջադաս տրոհված դերբայական դարձվածից առաջ և հետո.

Օրինակ՝

Նրանք, ավարտելով իրենց աշխատանքը, սկսեցին օգնել ընկերներին:

Աւակերտները վերադարձան ամառային արձակուրդներից և, դորոցի դահլիճում հանդիպելով ուսուցիչների հետ, հուզիչ դահերապեցին:

Թ. Ըստ, նայած, համապատասխան, համաձայն, հակառակ, հանդերձ և նման կապերով ծնավորված հիմունքի ու զիջման միջադաս պարագաներից առաջ և հետո.

Օրինակ՝

ա) Շամբարում հանգստացրելուց, դեմք հատուկ կարգադրության համաձայն, դիմում նախակցեն նույնականացնելու համար փակացած ճյուղերից մարդեկան աշխատանքներին:

բ) Լեռնագնացները, չնայած դժվարին տեղանքին ու անբարենպահ էղանակին, հաջողությամբ ավարտեցին նախատեսված արշավը:

Ժ. Բացահայտչից հետո, եթե նախադասությունը շարունակվում է.

Օրինակ՝

ա) Վաղը մենք՝ կանայք, կմեկնենք գավառները և նոր զոհաբերություններ կհավաքենք (*Ա. Խ.*):

բ) Զմեռային արձակուրդներ՝ հունվարի 1-10-ը, մենք կանցկացնենք Ծաղկաձորում:

գ) Նրան՝ որդես մարգիկի, բոլոր բարձր ենք գնահատում:

Ծանոթություն 1:

Բացահայտչից հետո ստորագետ չի դրվում

1. Երբ հատկացուցչի բացահայտչին հաջորդում է նրանից տարբեր հոլովով բառ, որը չի կարող շփորվել բացահայտչի հետ:

Օրինակ՝

Մեծատաղանդ դերասանի՝ Վահրամ Փափազյանի արվեսր միշտ հիացմոնն է դասճառել բոլորին:

Եթե այդպիսի բացահայտչին հաջորդում է նույն հոլովով դրված բառ, որը կարօղ է շփորվել բացահայտչի հետ, ապա այդ բյուրիմացությունը կանխելու համար բացահայտչից հետո դրվում է ստորակետ:

Օրինակ՝

Աւոքի՝ ընկերոջս, որդու կազմակերպվածվությունը հիացրել է բոլորին:

Այստեղ բացահայտիչն է **ընկերոջս** բառը, իսկ առանց ստորակետի՝ բացահայտիչը կլինի **որդուն**:

2. Երբ բացահայտչի հետ գործածված է հետադաս կապ.

Օրինակ՝

Այս ամենը բոլորին՝ ծեզ և մեզ համար կատարվածի միայն մի մասն է: Նա իր մոր՝ որդես առաջին խորհրդատուի հետ էլ խորհրդակցեց:

3. Երբ տրամարանական շեշտը բացահայտչի վրա ընկնելու պատճառով ստորոգյալի հանգույցը կամ օժանդակ բայց դրվում է բացահայտչից հետո.

Օրինակ՝

Ժամանակակից հայ երաժշտությունը մեծ կոմողիքնորին՝ Կոմիսասին է դարտական իր զարգացման մի շարք կողմերով:

Ամուսնը՝ ամենաարենտ օրերին է նա սիրում նսել դարտեզում:

4. Երբ բացահայտչին հաջորդում է հավելական **էլ շաղկապը**:

Օրինակ՝

Մեր դասարանի ավագը՝ Լիլիթն էլ այդ կարծիքին է:

Ծանոթություն 2:

Բացահայտչից հետո ստորակետ չի դրվում, եթե նույն տեղում պահանջվում է դնել բոլք կամ միջակետ:

Օրինակ՝ _____

Փողոցում հանդիդեցի դրցական ընկերոջն՝ Արամին՝ գրեթի կալոցը ձեռին:

Դրցոցի բակում տեսա նոր ժամանելին՝ Գրիգոր Գալսյանին՝ իմ դրցական ընկերոջը՝ ցջաղատված աշակերտներով:

Ամրոց ընտանիքն անհամերե սպասում էր հյուտերին՝ արտասահմանից նոր վերադարձած ազգականներին. գրեթե հինգ տարի իրաւ չեն տեսել:

ԺԱ. Մականական բարից առաջ.

Օրինակ՝ _____

Արևավախումբն ուղևորվեց դեղի վեցերորդ աշխարհամաս, այն է՝ Անտարկտիդա:

ԺԲ. Մատենագիտական աղբյուրի նկարագրության մեջ ներկայացվող տվյալների միջեւ.

Օրինակ՝ _____

Ալ. Շիրվանզադե, Երկերի լիակատար ժողովածու, հ. 8, Երևան, 1951, էջ 421:

4. Բութը դրվում է՝

Ա. Բացահայտյալի վրա՝ բացահայտչից անքատելու համար.

Օրինակ՝ _____

ա) Մենք՝ երիտասարդներ, լավ գիտենք մեր ուսումնականություններն ու իրավունքները:

բ) Անժուն էր միայն բերդի բագրուիխն՝ Փառանձեմը (P):

զ) Հանդիպումը տեղի կունենա նարքի 1-ին՝ կիրակի օրը:

դ) Հանրահավաքը տեղի ունեցավ Երևանում՝ Ազատության հրապարակում:

ե) Հակոբին՝ որդես մասնագետի, բոլորը հարգում են:

Ծանոթություն:

Երբ մասնական բացահայտիչը գործածվում է նախադաս, բուրը դրվում է նրա վրա:

Որդես մասնագետի՝ Հակոբին բոլորը հարգում են:

Բ Նախադաս և հետադաս տրոհված դերքայական դարձվածների և նախադասության հիմնական մասի միջև.

Նախադաս դերքայական դարձվածի տրոհման այս կանոնը վերաբերում է նաև այն դեպքերին, երբ դերքայական դարձվածը հաջորդում է շաղկապին:

Օրինակ՝

ա) Հաջորդությամբ ավարտելով օրվա աշխատանքը՝ նրանք գոհ վերադարձան տուն:

բ) Մեր դրոցն ամեն ինչ անում է՝ հաղթելու առաջիկա մըրցումներում:

զ) Նրանք վերջադես հասկացան, որ իրենց քոյլ սկած սխալները հանապորեն չընդունելով՝ կկանգնեն փակուղու առջև:

Ծանոթություն 1:

Բարդ նախադասության մեջ դերքայական դարձվածի շարադասությունը որոշվում է ամեն մի բաղադրիչ նախադասության մեջ՝ առանձին վերցրած:

Օրինակ՝

Նա զարմացավ՝ այդ գյուղում հանդիդելով իր հին ընկերոջը և սկսեց մանրամասն հարցուփորձ անել: (նախադա)

Գարնան արևի ջերմությունից բողոքանորդ սկսել էին բացվել, կիսահալ ձյան ժերթ ճեղինը լով՝ իրենց օլխիկներն էին բացեցնում ծնծաղիկները: (նախադա)

Ծանոթություն 2:

Միջադաս տրոհված դերքայական դարձվածը նախադասության մյուս անդամներից բաժանվում է ստորակետերով:

Օրինակ՝

Նրանք, հաջողությամբ ավարտելով օրվա աշխատանքը, գոհ վերադան տուն:

Միայն է «Նրանք հաջողությամբ ավարտելով օրվա աշխատանքը՝ գոհ վերադան տուն» տարրերակը. ենքական չի կարող մտնել դերքայական դարձվածի մեջ:

Ծանոթություն 3:

Շաղկապին հաջորդող նախադաս դերքայական դարձվածը, որը տրոհվում է բութով, կարելի է տրոհել նաև ստորակետերով:

Օրինակ՝

Նրանք վերջադիմ հասկացան, որ, իրենց բույլ տված սխալները համառուն չընդունելով, կկանգնեն փակուղու առջեւ:

Ք. Ըստ, նայած, համապատասխան, համաձայն, հակառակ, հանդերձ, չի աշված և նման կապերով ծևավորված նախադաս ու հետադաս տրոհված հիմունքի ու զիջման պարագաների և նախադասության մյուս անդամների միջև.

Օրինակ՝

ա) Ըստ դպրոցի տնօւնի կարգադրության՝ մեր ամառային արձակուրդի մի մասը դեմք է հատկացնենք պատասխան աշխատանք-ներին:

բ) Չնայած վատառողջությանը՝ նա գալիս է աշխատանքի:

գ) Հակառակ իր հայացքներին՝ Սմբատը համաձայնություն էր սկզբ:

դ) Նա գալիս է աշխատանքի՝ չնայած վատառողջությանը:

Ե) Սմբատը համաձայնություն էր սկզբ՝ հակառակ իր հայացքներին:

Ծանոթություն:

Նշված պարագաները նիշադրաս գործածության դեպքում նախադասության մյուս անդամներից քաժանվում են ստորակետով:

Օրինակ՝

ա) Նա, չնայած վատառողջությանը՝ գալիս է աշխատանքի:

բ) Սմբատը, հակառակ իր հայացքներին, համաձայնություն է սկզբ:

Դ. Անորոշ առումով թվարկված հետադաս բազմակի ենթականերից առաք.

Օրինակ՝

ա) Հայաստանի Հանրապետության մեծ քաղաքներն են՝ Երևան, Գյումրի, Վանաձոր:

բ) Նրա դավանած սկզբունքներն են՝ ազատություն, արդարություն, մարդասիրություն:

Ե. Թվարկմանը նախորդող բարի վրա, եթե թվարկմանը նախորդում է բար կամ բառակապակցություն կամ թվարկվող միավորները բառեր կամ բառակապակցություններ են.

ա) Հայ դպրության ընկերության համագումարը՝

1) որոշում է ընկերության գործունեության հիմնական ուղղությունները.

2) հաստատում է ընկերության կանոնադրությունը, անհրաժեշտ փոփոխություններ և լրացումներ մասնաւում նշանակած մեջ.

3) ընթաց է ընկերության կենսուղնական վարչություն և կենսուղնական վերսուղիչ հանձնաժողով:

բ) Հայ դպրության ընկերության համագումարը որոշեց՝

1) ընկերության գործունեության հիմնական ուղղությունները.

2) ընկերության վարչության կազմը.

3) ընկերության սեղական մարմինների ընթաց կազմը:

Ծանոթություն:

Թվարկմանը նախորդող քաղից հետո դրվում է միջակետ, եթե թվարկմանը նախորդում է նախադասություն, և թվարկվող միավորները նախադասություններ են:

Անձնանունների ցանկը կազմելիս հիմք եմ ընդումվել հետևյալ ընդհանուր սկզբունքները.

1. Ժամանակակից հայերենի անձնանունները ուսւերեն արտահայտվում են ոչ թե գրադարձությամբ, այլ տառադարձության սկզբունքով:

2. Հայերենի այն հնչույթները, որոնք չունեն ուսւերեն համարժեքներ, տառադարձում են նրանց ըստ հնարավորին առավել մոտ հնչույթներ արտահայտող տառերով:

3. Հայերեն անձնանունները ուսւերեն տառադարձելիս նկատի են առնվում ուսւերենի գրության և ուղղագրության կանոններով պայմանավորված սահմանափակումները:

Զ. Նախադասության մեջ իրար հետ չկապվող, բայց իրար հաջորդող կամ իրար մոտիկ գտնվող բառերից առաջինի վրա՝ դաժ իմաստային շփոթումը կամխելու համար.

Օրինակ՝

Դանդաղ ու աննկատելի՝ այզեսանը վերածվում էր զյուղի:

Պատահական չէ, որ նրա՝ Օսական զյուղում գտնվող համես շիրիմն այսօր էլ հայ ժողովոյի արուրյուն սրբոցն է (Գ. Էմի)։

Ե. Թվարկում արտահայտող նախ, ապա, առաջին, երկրորդ, երրորդ, չորրորդ և նման այլ բառերի վրա.

Օրինակ՝

Մեր դասարանի հաջողորդյունների մեջ դեռ են կատարում տարեր դասձառներ. նախ՝ մենք լավ ենք գիտակցում և կատարում մեր դաշտականությունները, ապա՝ մենք սովորություն ունենք իրաց օգնել նաև մեր դիտորդություններով, ինչն որ դրա կարիքը լինում է։

Ը. Մեկնական այսպես, այսպիսով, այն է, այսինքն, որոնք են, օրինակ և նման բառերի վրա.

Օրինակ՝

ա) Գործարանում շատ բան է արվում վերակառուցման ուղղությամբ: Օրինակ՝ ճիշտ է կազմակերպվում արտադրությունը, հատուկ հսկողություն է սահմանված արտադրական ցուցանիշների վրա:

թ) Առեղծված է մեր սիրը, այսինքն՝ մեր զգացմունքների մեծ ու խորունկ աշխատիք (Ակ Իս):

Ծանոթություն 1:

Մեկնական բառից առաջ նույն նախադասության մեջ սովորաբար դրվում է ստորակետ:

Օրինակ՝

Աւելափառությունը ուղղված է դեպքի վեցերորդ աշխարհամաս, այն է՝
Անտարկտիդա:

Ծանոթություն 2:

Այսպիսով ուղևո՞նք, օրինակ և ճաման մեկնական քառերը միջա-
դաս գործածության դեպքում զնկալվում են որպես միջանկյալ քառեր և
առնվում են ատորակետերի մեջ:

Օրինակ՝

ա) Բոլոր ելույթ ունեցողները, այսովունք, հանգեցին նույն եզրա-
կացությանը:

բ) Մեր դասարանը, օրինակ, այս տարի լավ նախաձեռնություն-
ներ է հանդիս քերում:

**Թ. Նախադասության գեղչված անդամի կամ գեղչված
բառի փոխարեն.**

Օրինակ՝

ա) Մինչ աշխատում էինք դրուցամերժ հոդամասում, նրանք՝
արհեստանոցում:

բ) Անահիտն ուսանողութիւն է, իսկ Լիլիթը՝ աշակերտութիւն:

գ) Ամեն տեղ առաջինն է, քննիլիս՝ վերջինը,
Սարմնացած ջանք է նա կարծես,
Սի ժեռքը՝ ջիրուխիմ, մի ժեռքը մաճին է...
Նկարիչ, կանչում է նա մեզ:

(Հ. Մակյան)

դ) Մեկը՝ թեկադրում, նյուազ գրում է:

ե) Կարծում եմ՝ ամեն ինչ կվեցանա քարեհաջող:

զ) Գնացքից իջած ուղևորը քայլեց դեպի կայարանի շենքը՝ ձախ ձեռքին բռնած մի ճամպրուկ, աջ ձեռքին՝ մի մեծ պայտակ:

Ժ. Վերնագրային և անկախ գործածություն ունեցող այլ արտահայտություններում գեղյված բառի փոխարեն.

Օրինակ՝

ա) Մշակույթի զարգացմանը՝ մեծ ուշադրություն:

բ) Խաչատրը Արովյանը՝ հայ նոր գրականության հիմնադիր:

ԺԱ. Շատ հակիրծ, առավելապես մեկ բառով արտահայտված մեջբերվող ուղղակի խոսքից առաջ, եթե այն գրվում է առանց չակերտների,

Օրինակ՝

Միրտք կարողով կանչում է քեզ՝ եկ (Վ. Տ.):

Արամն ասում եր՝ մնա՛, բայց ես չկարողացա կատարել նրա խնդրաներ:

ԺԲ. Կապակցված խոսքից դուրս գործածվող տեղեկատու արտահայտություններում՝ տեղեկությ պահանջող բառի կամ բառակապակցության վրա.

Օրինակ՝

ա) Տեօրեմ՝ Ս. Հովհանյան

բ) Խմբագիր՝ Ա. Գևորգյան

գ) Հանձնաժողովի նախագահ՝ Ս. Գաստարյան

դ) Գործ՝ Մ. Մարյանի

ե) Նկարում՝ Երևանի մարզահամերգային համալիրը

զ) Սկիզբը՝ ժամը 20-ին

է) Մուտքը՝ բակի կողմից

ԺԳ. Վերջադաս նպատակի պարագայից առաջ, եթե այն անմիջաբար չի հաջորդում ստորոգալին.

Օրինակ՝

- ա) Առավոտյան գյուղի հարսները գմում էին աղբյուրը՝ ջրի:
 բ) Ուշ երեկոյան գորախմբի հրամանատարները հավաքվեցին իշխանի վրանում՝ ամրոցի գրոհը նախապատրաստելու համար:

Ծանոթություն:

Եթե վերջադաս նպատակի պարագան տրական հոլովով դրված անորոշ դերքայով (առանց կապի) դերքայական դարձված է, ապա տրոհվում է անկախ վերը նշված հաճգամանքը:

Օրինակ՝

Արվեստի նշանավոր գործիչներ և բազմաթիվ արվեստագետներ էին հավաքվել՝ նշելու մեծ նկարչի հորելյանը:

5. Փակագծերի մեջ են առնվազ:

Տեղեկատու, մեկնական իմաստ արտահայտող ներդրյալ բառերը, բառերի կապակցությունները, նախադասությունները, որպես նմուշ բերվող նշանները.

Օրինակ՝

ա) Ավետիք Իսահակյանը ծնվել է 1875 թ. հոկտեմբերի 30-ին Ալեքսանդրապոլսում (այժմ՝ Գյումրի):

բ) Ռաֆֆին (Հակոբ Մելիք-Հակոբյան) հայ դասմավիլասանությունը բարձրացրեց նոր ասիճանի:

գ) Երևան է, որ ուրեմն հանել է, գետն անցել (հավանաբար աղանձված քաղերը հավաքելու համար) ու մինչև հազնելը սառել (Վ. Ա.):

դ) Եվ անկարող եմ նաև Ֆրջալ (Ֆրիջի համար ուժ է հարկավոր) (Պ. Ա.):

ե) Այդ թեման մեծ ուժով հնչեց Թումանյանի «Իմ երգը» (1916 թ.) բանասեղծության մեջ:

զ) Կախման կետերը (...) դեմք է աւրեմել բազմակետից (...):

Բացահայտության նշաններ

Բացահայտության նշաններն են չակերտները («»), միության գծիկը (-), անջատման զիժը (—), կախման կետները (...), բազմակետը (....), ենթամնան (~), ապաքարցը (◦), որոնք նպաստում են նախադասությունների նորի, բառերի իմաստների, բաղադրիչների հարաբերության ճիշտ ընկալմանը:

1. Չակերտների մեջ են առնվազ։

Ա. Մեջբերվող ուղղակի խոսք.

Օրինակ՝

- ա) Խսահակյանն ասել է «Մարտիրոս Սարյանի արվեստը բովանդակ աշխարհինն է, սիրելի է բոլորին»։
բ) Դուրյանը մեզ իր օրինակով նշերմացրեց այդ «մելամաղձոս լճակ»-ին, ինչողև նաև սովորեցրեց «գրավիլ, լոել ու խոկալ» (**Պ. Ա.**):

Ծանոթություն 1:

Մեջբերվող են դիտվում նաև այնպիսի նախադասությունները, որոնք թեև իրականում ասված չեն, բայց հեղինակը վերագրում է որևէ մեկն՝ ընդհանրապես կամ տվյալ պահին նրա համար դրանք համարելով բնորոշ։

Օրինակ՝

Նրա (Բեն. — Բ. Ներսիսյանի՝ «Իմ սիրը լեռներում է» ոիեսում)

ողակածին ու հայլվածիր, նրա շարժուձևն ու ծայնի եղածները, նրա ամբողջ վարչագիծը դիմի, վերջիվեցո, մի բան ասեն. «*Փողը դեռ ամեն բան չէ*»:

Նա ծնվել է, տառապելով աղրում է, որդեսզի հաստափի, որ «*երգերն էլ են կարևոր*» Այնինչ նրա վերջին ժղիքի բարգմանությունը կարող է նշանակել մի հակատրամարանական բան՝ այն, որ «*փողը ոչինչ է*», «*էակամը հացը չէ*»:

(Պ. Սևակ)

Ծանոթություն 2:

Եթե պահպանվում է մեջքերվող խոսքի հարաբերական ինքնուրույնությունը, ապա այն սկսվում է մեծատառով, իսկ եթե մեջքերվող խոսքը քերականորեն ծուլվում է հեղինակային խոսքի մնջ, սկսվում է փոքրատառով, ինչպես երևում է բերված վերջին երեք օրինակներից:

Բ. Գրական երկերի, գիտական աշխատությունների, հոդվածների վերնագրերը, արվեստի ստեղծագործությունների, թերթերի, հանդեսների անունները խոսքում մեջքերվելիս.

Օրինակ՝

Նա մեծ ոգևորությամբ արտասանեց Ե. Չարենցի «Ես իմ անուշ Հայաստանի» շնադր բանաստեղծությունը: «Հայաստանի Հանրապետություն» օրաթերթ, «Գարուն» հանդես, «Հայոց լեզու» դասագիր, Երվանդ Քոչարի «Սասունցի Շավիթ» արձանը, Գրիգոր Խանջյանի «Հայոց այրութեն» ստեղծագործությունը:

Ծանոթություն:

Մատենագիտական ցանկերում, տողատակերում, ներդրյալ հղումներում զեղարվեստական երկերի, գիտական աշխատությունների, հոդվածների վերնագրերը բերվում են առանց շակերտների:

Օրինակ՝

ա) Դ. Դեմիրճյան, Վարդանանք, Ա, Երևան, 1955:

բ) Մարդկային գոյի խորհուրդը բննող.... մոնումենտալ դրական հերոս է Օհան ամին (Ավ. Խաչակյան, Համբերանքի շիրովիս):

Այս նույն պարագաներում շակերտների մեջ են առնվում ամսագրերի, հանդեսների, լրագրերի, այլ պարբերականների անունները և այս աշխատությունների, զրքերի վերնագրերը, որոնք հիշատակվում են առանց հեղինակի անվան:

Օրինակ՝

ա) «Նոր», 1990, հ. 5:

բ) «Ավանձարդ», 1986, հ. 21:

գ) «Հայոց լեզուն և գրականությունը դրացում», 1988, հ. 5, էջ 42:

դ) Այդպես են մասնավորապես բնադրակերները, ծաղկների և բարդիների, անտարի և անձրերի մասին գրված երգերը («Երեք բարդ», «Կարմիր կակաչ», «Հովվերգություն», «Գարնան անձրեւ է խոսում», «Սերգեյ Եստնինին» և այլն):

(Զետնաւոր)

Գ. Ընկերություններին, հիմնարկներին, ձեռնարկություններին տրվող պայմանական անունները, սարքերի, մեքենաների մակարչները.

Օրինակ՝

«Լույս» հրատարակչություն, «Անի» հյուրանոց, «Մասիս» գործարան, «Երևան» կինոթատրոն, «Վոլգա» ավտոմեքենա, «Արագած» սառնարան, «Սոյուզ - 6» տեղերանավ:

Դ. Ղեզնական, ժխտական իմաստով գործածված բառերը, արտահայտությունները.

Օրինակ՝

ա) Բանտարկյալներիս մի կարճ դասի հանում էին բանտի բարձր դարիստներով դատած բակը «գրոսանքի» (Ավ. Խո.):

- թ) Նա շահ «համես» է, ամբողջ օրն իր գովեն է անում:
զ) Այդ «անմեղ զառից» հարկավոր է մի քիչ զգույշ լինել:

Ե. Բառը, լեզվական միավորը, որը հիշատակվում է խոսքում, և նրա մասին որևէ բան է ասվում.

ա) «Հայրեն» բառը ծագում է «հայ» և ոչ թե «հայր» արմատից (**Պ Ա**):

բ) «Վարկարեկել» բառը կազմված է «վարկ» և «քեկել» բառարիչներից:

զ) «Լուսացավ», «Անձրևում է» նախադասություններն անենակա են:

Ծանոթություն:

Նույն պարագայում վկայվող բառի, միավորի առանձնացումը կարող է կատարվել նաև ընդգծումով, բուն շարվածքից տարբեր տառատեսակով, մասմավորապես շղատառով:

Աւուշ՝

ա) **Հայրեն** բառը ծագում է **հայ** և ոչ թե **հայր** արմատից:

բ) **Վարկարեկել** բառը կազմված է **վարկ** և **քեկել** բառարիչներից:

զ) **Լուսացավ**, **Անձրևում է** նախադասություններն անենակա են:

2. Միության գծիկով գրվում են՝

Ա Նույն բառի կրկնությամբ (ամենցունափոխ կամ հնցյունափոխված) կազմված բարդ բառերը. զույգ-զույգ, արագ-արագ, կամաց-կամաց, մեկ-մեկ, ուշ-ուշ, նամր-նունք, ոլոր-մոլոր, պարապարապ և այլն:

Ծանոթություն 1:

Այս կրկնավոր քարդ քառերը, որոնց քաղաքիչներից մեկը քարացած քերականական ձև է, գրվում են առանց գծիկի միասին. **լրացրուն, զուգեցյուտ, բերներեան, բարեցրարի** և այլն:

Ծանոթություն 2:

Կրկնությամբ կազմված այն կապակցությունները, որոնց թերքած քաղաքիչի հոլովական իմաստը գիտակցվում է, գրվում են առանց գծիկի՝ անջատ. **քաղաքից քաղաք, զուտից զուտ, երկրից երկիր, չեռք չեռքի** և այլն:

Բ. Միևնույն խոսքի մասին պատկանող քառերի այն միացությունները, որոնք, առարկան, անծը, իրը, երևույթը բնութագրելով կամ ներկայացնելով տարբեր կողմերից, արտահայտում են մեկ հասկացություն կամ համեստ են գալիս որպես մեկ անուն.

Օրինակ՝

ա) Ինժեներ-մեխանիկ, ուսն-քանօգարան, վագն-ռեսուրսն, հյուսիս-արևելք, հարավ-արևմուտ, կիլովատտ-ժամ, լիտ-վայրկյան, մետրա-օր,

բ) ասել-խոսել, ուտել-խմել, գնալ-գալ, լինել-չլինել,

գ) Սալիշկով-Ծէլորին, Դուրյան-Արմենյան, Էղաս-Լոքարինզիա,

դ) աւակերտ-աւակերտուիի, ուսանող-ուսանողուիի, ուսուցիչ-ուսուցուիի, բանվոր-բանվորուիի,

ե) ազգային-ազատազրական, հասարակական-քաղաքական:

Գ. Քառերի այնպիսի միացությունները (առաջին քարդ վերջածանցի կրծատումով), որոնք արտահայտում են տարբեր կողմերի (լեզուների, ժողովուրդների, պետությունների) հարաբերություններ.

Օրինակ՝

- ա) հայ-ուստերեն, ֆրանս-գերմաներեն, ռուս-լատիներեն,
- բ) հայ-վրացական, հայ-իտալական, ռուս-գերմանական,
- գ) գերմանա-իտալական, եգիպտա-սիրիական և այլն:

Ծանոթություն 1:

Լեզվագրական, ֆիզիկամաթեմատիկական, պատմաաշխարհագրական, դրամահրային, Այլրապեսմիկական, ուսմանական, բառարկահամական, ուսումնադասդիարակչական, աղեսդրամուսային և նման կազմությամբ մեկ միասնական գաղափար արտահայտող բառերի բաղադրիները, որոնցից առաջինի վերջածանցը լրիվ կամ մասմբ ընկել է, գրվում են առանց գծիկի՝ միասին:

Ծանոթություն 2:

Այն կապակցությունները, որոնց առաջին բաղադրիչն արտահայտված է որոշիչի դեր կատարող ածականով կամ գոյականով, գրվում են առանց գծիկի՝ անջատ:

Օրինակ

- ա) ալ կարմիր, բաց դեղին, բաց կապույտ, մուգ կարմիր,
- բ) Նոր Զելամդիա, Նոր Նախշենան, Մեծ Պարձի, Վերիմ Թալին,
Հեռավոր Արևելք, Փոքր Ասիա:

Այստեղ նշված տեղանուններից կազմված ածականները և գոյականները գրվում են միասին:

Օրինակ

- Նորզելամդական, հեռավորարևելյան, վիոքրասիական, մեծպարնեցի, վերիմներապինցի և այլն:

Ծանոթություն 3:

Անձի անվան և նրա գործունեությունն այս կամ այն առումով բացահայտող գոյականի կապակցությունը գրվում է առանց գծիկի՝ անջատ:

Օքիանու _____

Թումանյան քննադատը, Շիրվանզադե դրամատուրգը, Բաֆֆի վիպասանը:

Դ. Որևէ անունից (կամ ազգանունից) և տեր, մելիք, միրզա ու նման բաղադրիչներից կազմված անձնանունները (կամ ազգանունները), երբ նշված բաղադրիչներն արտասանվում են առանձին. օրինակ՝ Տեր-Գաբրիելյան, Մելիք- Սուսյան, Միրզա-Ավագյան և այլն:

Ծանոթություն 1:

Նշված բաղադրիչներն անձնանվան (կամ ազգանվան) մյուս բաղադրիչների հետ միասին արտասանվելու դեպքում գրվում են առանց գծիկի՝ միասին:

Օքիանու _____

Մելիքսեբ (յան), Բնեկանազարյան, Միրզախանյան, Միրզաբեկյան և այլն:

Ծանոթություն 2:

Տեր, մելիք և նման բաները հատուկ անվան հետ որպես որոշիչ գործածվելիս գրվում են առանձին.

Տեր Սահակ, մելիք Ավամ և այլն:

Ե. Ինչ դերանունով բաղադրված անորոշ իմաստ արտահայտող բառերը՝ ինչ-որ, փոքր-ինչ, դույզն-ինչ:

Զ. Ավանդաբար գծիկով գրվող հատուկ անունները՝ Նար-Դոս, Գամառ-Քաթիպա, Սայաթ-Նովա, Խմկո-Ապեր և այլն:

Ծանոթություն 1:

Առանց գծիկի, անջատ են գրվում երկու կամ ավելի առանձին բաղադրիչներից կազմված հետևյալ օտարազգի հատուկ անունները՝

ա) արևմտյան **դա, դը, վաճ, ֆոն, սենյ** և նման այլ բաղադրիչներ ունեցող անձնանունները. օրինակ՝ **Լեռնարդո դա Վինչի, Լյուդվիգ վաճ Բերհուլեն, Անդրուան դը սենյ Էրգյուպերի, Վիլհելմ ֆոն Հումբուլդտ**,

բ) արևելյան **աւ, էլ, էդ, էն** և նման այլ բաղադրիչներ ունեցող անունները. օրինակ՝ **Հարուան ալ Ռաշիդ, Նահր էլ Բարիդ, «Ալ Ահրամ» թերք,**

գ) որոշչի ու որոշյալի կապակցությամբ արտահայտված օտարազգի բաղադրյալ տեղանունները. օրինակ՝ **Նյու Յորք, Նյու Ջերսի, Նիժնի Տագիլ** և այլն:

Ծանոթություն 2:

Փոխ, էրս, օրեր բաղադրիչներով կազմված բառերը գրվում են առանց գծիկի՝ միասին:

Փոխգնդապետ, փոխնախագահ, փոխծովակալ, փոխարքա, էրսչեմպիոն, օրերլեյտենանյ և այլն:

Ե. թվականների այն կապակցությունները, որոնք արտահայտում են մոտավորության իմաստ.

Օրինակ՝

Տասը-տասնինգ (10-15) մարդ, չորս-հինգ (4-5) օր, քսան-քսանինգ (20-25) տարի, ինը-տասը (9-10) տարեկան և այլն:

Ծանոթություն:

Թվականների այն կապակցությունները, որի առաջին բաղադրիչն ունի բացառականի իմաստ, զրվում է՝

ա) անշատման գծով, եթե արտահայտված է թվանշաններով, որոնցից առաջինը բացառականի իմաստ է արտահայտում:

Օրինակ՝

Եջ 10-15, I-IV դասարաններ, I-VIII հատորներ, V-XI դարեր,
բ) առանձին, եթե արտահայտված է բառերով.

Օրինակ՝

Առաջինից չորրորդ դասարաններ, վասից վասնինգ եջերը,
հինգից վասնմեկերրորդ դարեր, առաջինից ութերրորդ հատորներ:

Բ. Այն թերականական ծւերը, որոնց հիմքերը գոված են
թվանշաններով, տառային, վանկատառային հապավումներ են,
ինքնաանվանող փոխանումներ կամ չակերտների մեջ առնված
վերնագրեր.

Օրինակ՝

ա) 3-ից, 5-ից, X-ի, XV-ից, 15-ամյա, 100-ամյակ, 2-րդ,
8-ական.

բ) ԱՄՆ-ն, ՄԱԿ-ում, ԱՊՀ-ից, ՀՀ-ի.

գ) Հինգ-ը թվական է: Գարուն-ը երկվանկ քառ է: Երգ-ը
գրվում է գ-ով, բայց կադացվում է բ-ով:

դ) «Անձրևում է»-ի միակազմ նախադասություն է: **Երե-ից**
առաջ ստորակետ դիր: **Մոդելընթեղի-ն** սխալ ծն է, ճիշճն է: **Առ-**
դեգրի-ն:

Ե) Սիրված բանասեղծությունների ասմունքի մրցույթն
սկսվեց Չարենցի «Ես իմ անուշ Հայաստանի»-ով:

Ծանոթություն:

Ինքնուրույն բառի վերածված հապավումներով կազմությունները
գրվում են առանց գծիկի՝ միասին:

Օրինակ

Բուիի, բուհական, բուհեր, զագսի, զագսով և այլն:

Թօ. Տառերով արտահայտված պայմանանիշերի, այլև բա-
ռերի և նրանց հետ գործածվող թվանշանների կապակցություն-
ները.

Օրինակ

Ա-93 բենզին, S01-104 ինքնաթիռ, »Զվարթնոց-2« օդանավա-
կայան և այլն:

3. Անջատման գիծը դրվում է

Ա. Երկխոսության ամեն մի մասի սկզբում, որն սկսվում է
նոր տողից. մեջբերվող ուղղակի խոսքի և հեղինակային խոսքի
միջև նույն նախադասության մեջ դրվում է ստորակետ ու գիծ.

Օրինակ

- Ինչո՞ւ լուս ես, – հարցրեց նա:
- Հայր Զիովաննի, սիրո՞ւմ ես դու Գարիբալդիին:
- Օ՛, ինչե՞ր ես ասում, բարեկա՞մ, – զարմացած հնեց նրա
ձայնը, – մարդ էլ չսիրի՞ Գարիբալդիին:

(Ավ. Բասիակյան)

Ծանոթություն 1:

Եթե հեղինակային խոսքից հետո շարունակվում է մեջբերվող խոսքն ինքնուրույն նախադասությամբ, այս վերջինից առաջ դրվում է անջատման գիծ, որին նախորդում է ավարտված նախադասության վերջակետը:

Օրինակ՝ _____

- Սիրեցե՛ք գիրքը և տա՛ս կարդացե՛ք, — խորհուրդ տվեց ուսուցիչը:
- Մարդ, իհարկե, սովորում է ամբողջ կյանքում, բայց դպրոցում ձեռք բերած լի բացառիկ ու որոշիչ դեր ունի մարդու համար:

Ծանոթություն 2:

Եթե հեղինակային խոսքին նախորդող և հաջորդող մեջբերվող նախադասությունները լրիվ անկախ չեն, բայց ունեն զգալի ինքնուրույնություն, հեղինակային խոսքին հաջորդող անջատման գծից առաջ դրվում է միջակետ:

Օրինակ՝ _____

- Մենք սիրում ենք մեր հայրենիքը, — ասացին աշակերտները. — այն մեզ համար ամենանվիրական բանն է աշխարհում:

Ծանոթություն 3:

Անջատման գիծը գեղարվեստական խոսքում կարող է դրվել մաս այն ուղղակի խոսքից առաջ, որ երկխոսության մաս չի կազմում:

Օրինակ՝ _____

- ա) Եկավ դերվիչը, արձանացավ սփինքսի առջև....և ասաց.
- Եկել եմ մոտե՛ համայն աշխարհի բոլոր ժայրեից. բոլոր ժայրեից

հաւցումն եմ արել իմանալու, թե ինչ է երջանկությունը, որն է նրա իմաստը... և մնացել եմ անոյատավիսան:

(Ակ Իսահակյան)

թ) Նա ամեն առավու զարդնելիս և ամեն երեկո բուն մսնելիս կրկնում էր.
—Ես բախտավոր եմ, ես աղրում եմ հիմա (Ակ Իս):

Ա Խոսողի անվան և նրա խոսքի միջև (թատերական ստեղծագործություններում, երկխոսություններում).

Օրինակ՝

ԹԱԳՐԱՏ — Երեկ դու այդուն չիր խոսում:

ԱՆԴՐԵԱՍ — Երեկը երեկ էր, այսօր՝ այսօր:

(Չիրվանգաղեն)

Գ. Բառերի բացատրություններում՝ բացատրվող բառի և բացատրության միջև.

Օրինակ՝

հունկայս — ոսքի կանգնած

բույր — գույն, երանց

ֆղանց — հագուսի ներևսի մասը, փես

Դ. Բառերի (թվերի) միջև, որոնցից առաջինը ցույց է տալիս սկիզբ, սկզբնակետ (ունենալով բացառականի իմաստ), հաջորդը՝ վերջ, վերջնակետ.

Օրինակ՝

Երևան — Վանաձոր երթուղի

Ծագրեր IV—X դասաւանների համար

Հանրախանությը բաց է ժամը 10—21-ը

Ե. Թվարկումով ներկայացվող այնպիսի բառերի, բառակապակցությունների միջև, որոնցից հաջորդը նախորդի վերաբե-

րյալ տալիս է որևէ տեղեկույթ՝ արտահայտելով տարբեր հարաբերություններ (գործող անձ և բնութագիր, դեր և դերասան, հեղինակ և ստեղծագործություն և այլն).

Օրինակ:

- ա) Զասդեր Մեֆ-Գրեգոր – լեռներով հափչակված մարդ
Պարոն Կոսակ – նողարավաճառ
- բ) Զասդեր Մեֆ-Գրեգոր – Հրաշյա Ներսիսյան
Պարոն Կոսակ – Միեր Մկրտչյան
- գ) Անգիր առվորել
Հովհաննես Թումանյան – «Հին օրհնություն»
Ավետիք Խսահակյան – «Արագածին»
Համն Սահյան – «Հայոց լեզու»

4. Կախման կետերը (Երեք կետ) գործածվում են այնպիսի նախադասության մեջ, որը լրիվ չի արտահայտում խոտղի ասելիքը, և նա ուզում է հատկապես նշել չյուսնորված հույզ, զգացմունք: Կախման կետերը կարող են դրվել նախադասության վերջում, մեջտեղում, սկզբում՝ պայմանավորված նրանվ, թե շարտահայտված հույզը նախադասության հատկապես ո՞ր մասի հետ է կապվում.

Օրինակ:

- ա) – Դուք նա՞ եք...
 - Այն՝ նա եմ... Զարմանում եմ, որ չճանաչեցիք:
 - Այս, աս եք վիրավել... միայն աշխար... այն, նույն են:

(Ա. Բակոնին)

բ)

ՀՐԱՃՔԸ

Եվ այսքան իրաշք տեսմերոց հետո
Իմ համար դարձյալ իրաշքը վերին
Տաք հողի միջով բարիկ քայլելու
Այն վաղնջական երանությունն է...

(Վ. Գավրյան)

5. Քազմակետը (չորս կետ կամ ավելի) գործածվում է մեջբերումներում և դրվում է մեջբերման կրծատված մասի տեղում.

Օրինակ՝

....Վարդապահի տոներին իմ բարեկամներից մեկը հրավիրել էր ինձ գնալ իր հետ միասին Դիզափայս, որ բավականին նշանավոր և հայտնի ուխտավայր էր.... Երկարաւա անւարժությունից հետո տեսնել կրկին անգամ Ղարաբաղի գեղեցիկ տեսարանները, հարուս ու վայրենի բնուրյունը, մանել գյուղական լարգ նահաղեցական կյանքի մեջ. այս ամենն այնքան հրաղուրում էր ինձ, որ ես ցանկութիւն ունի օր առաջ.... դուրս գնալ Շուշից:

(Լիո)

Այս մեջբերման մեջ կրծատված են երեք մանրամասներ, որոնց տեղում նշանակված է բազմակետ:

6. Ենթամնան դրվում է տողադարձի դեպքում.

սո-	սովո-
վորել	րել

7. Աղաքարցը գործածվում է՝

Ա. Արևատահայ գրական լեզվում. դրվում է բառի գեղշված ձայնափորի փոխարեն, հատկապես կը, մը մասնիկների ը-ի սղման դեպքում.

Օրինակ՝

ա) Հայուհի մ'էր վեր ելմողն,
Բարձրահասակ և գեղադեմ.
Անցավ մոտես մե սիզաճնմ,
Նստավ անկյուն մ'ինձ դեմ առ դեմ:

(Պ. Գուրյան)

թ) Կիսալուսինն հազիվ թե շող մ'արձակած,
Թաղվակ կ'երթա մութ-գույն ամպերուն ետին....
(Մ. Մնծարեաց)

գ) Կ'անցմին հովերն ողբազին
Դիակներուն վրայեն և վրայեն փլատակին....
(Դ. Վարոժան)

դ) Զինջ պսակն այդ կարծես դափնի մ'է դժգույն....
Մաքոր կյաճքի մ'արտաքիսուն է, ինչպես
Ջումն երկրի:

ե) Ուղի մ'ունիմ ես նրբանոյշ,
Սիրո ուղին մետաքսավետ,
Որուն իրմայքն երջանկահուշ
Կ'ոգևորե զիս առ հավետ:

(Մ. Մնծարեաց)

Բ. Արևմտյան **թ. օ** և նման նախամասնիկներով կազմված
հատուկ անուններում, որոնք համապատասխան լեզվում գրվում
են ապարացով.

Օրինակ՝

Ժաննա դ'Արկ, դ'Ալամբեր, դ'Անոնցիո, Օ'Հենրի, Օ'Նիլ:

Առողանության նշաններն են շեշտը (՝), հարցականը (՞), բացականչականը (՞՞): Նրանցով նշվում են հնչման ելեզները՝ համարատասխան վերաբերմունք, հաղորդակցային երանգ արտահայտելու համար:

1. Շետքը դրվում է՝

Ա Դրաման, կոչ, կարգադրություն, առաջադրանք, հորդոր և համանման իմաստ արտահայտող այլ բառերի, բառաձևերի վրա, որոնցով խոսողը դիմում է խոսակցին՝ համապատասխան պահանջով.

Օրինակ՝

ա) Ելեք, զարքնեցեք, կանգնեցեք արքուն.

Գիտցեք, քննում են գետերն ու քամին,
Սակայն չի քննում երբեք քշնամին:

(Ավ Իսահակյան)

բ) Ճախրիք, սավառնիք, սլացիք հայրու,

Հայոց աշխարհիք սրաքն՝ արծիվ:

(Վ. Գավթյան)

գ) Խիսաններ, չծախենք մեր հոգիները:

(Դ. Գևորգյան)

դ) Բարձրացնել ուսման որակը:

(Ա. Գևորգյան)

ե) Զենք չտալ դարսիկներին...նրանի կդաւլեն Արտաւատում:

(Ա. Գևորգյան)

զ) Եյթ կրիոգնես, կրգազագես աշխարհից,
Դարձի՞ր ինձ մոտ, վերադարձի՞ր դու մորից...
(Վ. Տերյան)

է) – Առաջ դեղի քենամու դիրելը, –հրամայեց սղան:

Ծանոթություն 1:

Հրամայական եղանակի բայածեի վրա կարող է շեշտ չղրվել՝
պայմանավորված որոշակիորեն մեղմ հնչերանգով:

Օրինակ՝ _____

Հասմիկ, խնդրում եմ լուսամուտը փակիր:

Դավիթ, արի գրատախտակի մոտ:

Ծանոթություն 2:

Հրամայական եղանակի բայածեի և հրամայականի դերով գործածվող այլ բառի շեշտը կարող է անցնել այդ բառերի նախադաս լրացմանը, եթե շեշտված է արտաքերվում նրանց նախադաս լրացումը:

Օրինակ՝ _____

Խաղաղ անցիր, ուրախ անցիր երկու օրվան էս ճամփիդ:

(Վ. Թումանյան)

–Մի բաժակ ջո՞ր տուր ծարավ ճամփորդին:

–Ըստ զինամբե՛ր հասցնել մարտիկներին:

Ծանոթություն 3:

Հրամայական նախադասության մեջ շեշտի փոխարեն կարող է գործածվել բացականչական, եթե բառն արտաքերվում է բացականչումով:

Օրինակ՝

ա) Հե՞յ, օգնեցի՞ք,

Մեռած հո չե՞՞զ:

(Հ. Թումանյան)

բ) Առաջ: Թող որոտան ձեր անզոր քննանքները:

(Վ. Սարգսյան)

գ) Եկն Շ, չկնորսն Ռ, ուոկան զգիցն Շ:

(Հ. Թումանյան)

**Բ. Կոչականի վրա, իսկ եթե նախադաս լրացումներ ունի,
սովորաբար նրան նախորդող բառի վրա (բացի դերանունից).**

Օրինակ՝

ա) Պտտովիր, պտտվիր, կարուսել,
Ես քո երգը վաղուց եմ լսել...

(Վ. Տերյան)

բ) Երկիր Հայստան, նորից լեռնային ճամփաղ է իմ դեմ...
Երկիր առեղծված, դեռ պիտի իշխնեմ վիհերը ոգույ,
Այնտեղից ոսկե աստղերը դիտեմ...

(Վ. Գևորգյան)

գ) Խոսք-աղոքքի կարտն սարեր,
Սարդու ոտքի կարուտ սարեր,
Սարուտ սարեր, ցավուտ սարեր,
Սարեր, Ճեզ ի՞՞նչ ասեմ:

(Հ. Սահյան)

Իմ բարեկան, իմ սեր, հերասական ընկեր,
Դու ապրեցիր, անցար ու չկաս հիմա:

(Ե. Չարենց)

Ծանոթություն:

Կոչականի կամ նրա նախադաս լրացման շեշտի փոխարեն կարող է դրվել բացականչական, եթե բառն արտաքերվում է բացականություն:

Օրինակ՝

Հարազատներ, իմ շահութ սիրելի հայրենակիցներ, այսօր իմ հոգական աշխարհում իրար են խառնվել մեր հանդիպման իրճվանքը և առաջիկա բաժանման տրտությունը:

Գ. Կամային և բնածայնական ձայնարկությունների վրա.

Օրինակ՝

ա) – ԷՇ, այդ ինչո՞վ ես գրաղված:

(Ա. Զորյան)

բ) – Փի՛ւս, փի՛ւս, – վեր բռանք ամենին, իսկ ծիծեռնակը սուր ծղրտոցով ընկավ կատվի եւսից:

(Հ. Թումանյան)

գ) – Շըլիկ, – մքության մեջ լսվեց գետնին տաղալվելու ձայն:

Դ. Նախադասության մեջ որևէ բառի վրա, որին խոսողը տրամաբանական, ոճական առումներով հատուկ կարևորություն է տալիս և ուզում է շեշտել.

Օրինակ՝

Հիմա բոլորին հրավիրեցե՛ք դահլիճ:

Հիմա՝ բոլորին հրավիրեցե՛ք դահլիճ:

Հիմա բոլորին հրավիրեցե՛ք դահլիճ:

Հիմա դահլիճ հրավիրեցե՛ք բոլորին:

Ծանոթություն 1:

Կրկնադիր շաղկապների վրա շեշտ նշանակելը պարտագիր չէ. ավելի հաճախ դրանք չեն շեշտվում.

Օրինակ՝

Խմաստուն է և արդար

Օքերի երգն անընդհատ,

*Դաոր տանջանք ու դադար,
Եվս սեյ, և վիշտ, և հերիաք...*

(Վ. Տերյան)

Եվ չըկար ոչինչ, որ սիրտըս դյութեր.

Ոչ սիրո կարոտ, ոչ բախտի ծարավ,

Ոչ հարստության և մնձության բեռ:

(Վ. Տերյան)

Ծանոթություն 2:

Ծնշտ նշանակելիս անհրաժեշտ է նկատի ունենալ հայերենի շեշտադրության հետևյալ կանոնները.

1. Ժամանակակից գրական հայերենում բառի շեշտը սովորաբար դրվում է վերջին վանկի վրա:

Օրինակ՝

Ընկե՞ր, ընկերնե՞ր, քաղաք, քաղաքացի, քաղաքացիություն, ին-ներո՞դ, քանութերո՞դ, վեցակա՞ն և այլն:

2. Ը հոդը և բառավերջի փակ վանկի քանի շեշտադրությունը (որը չի գրվում) շեշտ չեն ստանում, որի հետևանքով նման դեպքերում բառի շեշտն ընկնում է նախավերջին վանկի վրա:

Օրինակ՝

Ծաղիկը, ծառերը, զիրքը, բանջը, կարծիք, վա՛զ:

3. Մի բանի համադրական կազմություններում շեշտը սովորաբար դրվում է առաջին վանկի վրա:

Օրինակ՝

Գուցե, միգուցե, մանականդ, ճանանականդ: Միքն բառում միշտ շեշտվում է առաջին վանկ:

4. Որոշ փոխառյալ բառերի, հատկապես անունների ուղիղ

Ճեսում շեշտը դրվում է ոչ վերջին վաճկի վրա. իսկ նրանց բառակազմական ու քերականական ճներում վերջին վաճեկի վրա:

Օրինակ՝

Լերմոնտով, լերմոնտովյան, Լերմոնտովի՛, Լերմոնտովի՛ց,
Ասիա, ասիակա՞ն, ասիացի՛, Ասիայի՛ց, Ասիայի՛ց, Ամերիկա, ամերիկյա՞ն,
ամերիկացի՛, Ամերիկայի՛, Ամերիկայի՛ց, Բուլղարիա, բուլղարակա՞ն,
տիղայի՛, Անտարկտիդայի՛ց:

5. Հարադրական բայերի շեշտը դրվում է առաջին ոչ բայական
բաղադրիչի վրա:

Օրինակ՝

*Յույց տալ, չայն տալ, մա՞ն գալ, պա՛ր զալ, վե՛ր կենալ, մայր
մինել, զիսի՛ ընկնել, աչքի՛ ընկնել, բա՛ց անել:*

6. Հարադրական կազմությանը մի շարք բառեր, որոնց վերջին
բաղադրիչը **թե**, **որ** բառերն են, շեշտը կրում են առաջին բաղադրիչի վրա:

Օրինակ՝

Ասե՞ս թե, միայն թե, ինչպե՞ս թե, հազի՞ւ թե, ե՞րբ որ, հե՞նց որ, քա-
նի՛ որ, մինչև որ և այլն:

7. Արգելական հրամայականի շեշտը դրվում է **մի՛** արգելականի
վրա:

Օրինակ՝

*—Մի՛ խոսիր այդուս խառական ոգով, տե՛ր Վահեունյաց, — խառ-
րեն հանդիմանեց կարողիկոսը (Դ. Դ.):*

*Մի՛ դարձրու այդպես անհրական, անհաս
իմ հասարակ, համեստ երազը լուրբ:*

(Ա. Հարույրյան)

2. Հարցական նিচանը դրվում է այն բառերի վրա,
որոնք արտաքերվում են հարցական հնչերանգով.

Օրինակ՝

Լիլիթը գնա՞ց գրախանութեա:

Լիլիթը գնաց գրախանութեա:

Լիլիթը գնաց գրախանութեա:

Ծանոթություն:

Բառի մեջ հարցական նշանը դրվում է այն վանկի վրա, որի վրա
դրվում է շեշտը:

Օրինակ՝

Մի՞ քե ժեզ համար ամեն ինչ դարձ չէ:

Ի՞նչ անել. վագե՞լ նրա հետևից, ձա՞յն տալ:

Ամե՞րիկա ես զնում, Ամերիկայո՞ւմ ոլիսի գտնես
երջանկությունդ:

3. Բացականչական նշանը դրվում է՝

Ա Զայնարկությունների, այդ թվում և բնածայնականների վրա, որոնք սովորաբար արտաքերվում են բացականչական հմչերանգով.

Օրինակ՝

ա) **Վա՛յ,** գաղտնի լիճը դա՞ է.... **Վա՛,** ինչքա՞ն բռչուն կա:
Խսկ սրանք ի՞նչ են, բներ են... **Վա՛հ,** ինչքան բռն կա (**Վ. Անամյան**):

բ) **Ohn՝**, աչեւրդ կարմրեցին, ձայնդ դողաց, չլինի՞ սիրահարված ես (**Եիրվանգաղեն**):

գ) **Է՛հ,** արե՛ֆ, ինչ ուզում ե՛ֆ, – ասաց նա խորին անտարեւությանը (**Նար-Գույ**):

դ) **Օ՛ն,** ուրեմն կատարենք մեր դարսելը (**Մուրացան**):

ե) **Հե՛յ,** դպրոններ, տեսա կանաչ գարունին, ես սարեւում լաց եր լինում մի դպիրա (**Հ. Թումանյան**):

q) Օ՛, գրեսի աշխարհը տիեզերէ է անեցր:

(Ե. Չարենց)

t) Քամին գլորում է պահածոյի տուփը

Փողոցն ի վեր, ի վար.

Չըռը՝ նզ, զըռը՝ նզ, զըռը՝ նզ:

(Ռ. Գավոյան)

Բ. Դարցահարաբերական դերանունների վրա՝ նրանց բացականչական կիրառության դեպքում բաօթ իմաստը շեշտելու և հուզական երանգ հաղորդելու նպատակով.

Օրինակ՝

ա) Այդ ի՞նչ սրտամաշ տիսրություն է քեզ

Պատել, հայրենի գեղեցիկ աշխարհ....

(Հ. Թումանյան)

բ) Ո՞վ կարող է համարձակվել դիմել այդ հայլին:

գ) Ինչ մաս ա գեղեցիկ է առունը Հայաստանում:

դ) Որքա՞ մ մեծ էր Հայաստանը, և որքա՞ մ փոքր է նա այժմ:

ե) Ինչպիսի երազներ ու երազանքներ են դարձնում մեզ դասանության տարիներին:

զ) Քանի տարի է՝ ես քեզ չեմ տեսել:

Այսպիսի կառուցվածքի նախադասությունները բացական-չական հնչերանգով (և համապատասխան կետադրությամբ) ստանում են արտասանական նշանակություն՝ արտահայտելով պատմողական իմաստ: «**Ինչքա՞ մ գեղեցիկ է աշունը Երևանում**» նշանակում է «**Ծագ գեղեցիկ է աշունը Երևանում**»:

Գ. Դրամայական բայածի շեշտի փոխարեն՝ խոսքին հուզական երանգ տալու նպատակով.

Օրինակ՝

ա) Ծող՝ ա, շողա՝, բարի՝ արե, հիվանդ եմ:
 (Մ. Մեծարևնց)

բ) Զարդի՝ թքեց մաշտի բամտի փականքը....
 (Գ. Էմին)

գ) Յամե՝, ցամե՝ մոյնիսկ հեռու սահմանեն,
 Աստղերու պես, ալիքներու պես ցամե՝:
 Ծիտերմ ինչ փույք, թե հատիկներդ կավերեն.
 Տեղը աստված պիտի մարզիտ սերմանեն:
 (Կ. Վարուժան)

դ) Դոր էլ խոսեցն ք, դոր էլ պատմեցն ք
 Ձեր անդուներով եկեք չափվեցն ք....
 (Հ. Թումանյան)

Ծանոթություն 1:

Բացականչական նշանը դրվում է բառի այն վանկի վրա, որի վրա
 դրվում է շեշտը:

Օրինակ՝

Ողջո՞ւ յն թեզ, անհայտ անձանոք ընկեղ,
 Խաղաղությո՞ւն թեզ, հեռավոր եղայր,
 Ողջո՞ւ յն ձեզ, վաղված շննված կյանքեր:
 (Ե. Չարենց)

Սիրե՞լ ու կրկիճ սիրել խնդագիճ,
 Փայփայե՞լ բնքուշ, լինել հարազատ,
 Հեռանա՞լ դառնա՞լ կրկիճ ու կրկիճ
 Անհուն աշխարհում բացսիրտ ու ազատ:

(Վ. Տիրյան)

Ծանոթություն 2:

Բացականչական նշանի գործածությունը հաճախ զուգակցվում է
 բառերի կրկնության հետ, և դրանով ավելի է շեշտվում միտքը, ավելի
 հուզական է դառնում խոսքը:

- ա) Ի՞նչ է քողել նա մեզ.
 Սեզ քողել է զոհել ր, կրկին զոհել ր, զոհել ր
 Զոհված երազների հիշատակներ ամմար....
 (Ա. Գավոյան)
- բ) Իսկ մեզ հարկավոր էր, որ ինչ-որ տեղ մարդը....
 Ընդդեմ ավերակող ու ճարակող երի,
 Եվ կորիկ տար ոչ թե ընդդեմ մ, ընդդեմ մ, ընդդեմ մ,
 Այլ լոկ
 Հանո՞ւն, հանո՞ւն, հանո՞ւն ուրիշների:
 (Ա. Գավոյան)

- գ) Եվ մեծ քննության երաշքների պես
 Սեռնում ենք երկա՞ր, երկա՞ր ու երկա՞ր,
 Այդպես ապրում ենք հավիտեմապես:
 (Ա. Գավոյան)

- դ) Այս, ի՞նչ լավ են սարի վրա
 Անցնում օրերմ անո՞ւշ, անո՞ւշ,
 Անրջային, քերևասահ,
 Ամպ ու հովերմ անո՞ւշ, անո՞ւշ:
 (Հ. Թումանյան)

Ծանոթություն 3:

Բացականշական նշանի, շեշտի գործածության չափը հաճախ կախված է գործի (հեղինակի) անհատական հակումից: Որոշ ենդինակ-ներ առավելագույն չափով են օգտագործում առողանությունը՝ առավել լիարժեք արտահայտելու համար իրենց հույզերը, խոհերը:

Սակայն դեռ երեկ մի հա՞նք չէր փլվում,
 Այլ մի բովանդակ երկի նք անողոք,

Եվ փլվում ոչ մեկ, ոչ էլ տասնըմեկ,
Այլ միշտ՝ ու ու մեկ քշվառի գլխին....
Եվ երեկ ոչ մեկ, ոչ էլ տասնըմեկ,
Այլ միշտ՝ ու ու մեկ մարդ էր հոնդրում
Մի համատարած բացօթյա բանտում...
Եվ սովամահ էր լիճում բռնորդյամբ,
Զարից հաց քամող մի ամբողջ երկիր...
Աքսոր էր քշվում բռվանդակ մի ազգ
Ու տաշվում-մաշվում բռվանդակ մի ցեղ...
Եվ այն ժամանակ, երեկ տակավին,
Ո՞ր էր ականջը հանուր մարդկության,
Որ չանսաց, օ՛, ո՛, չուզեցակ լսել
Մի ամրող ազգի կանչը կաղկանձուն.
—Կոշեմ ապրողակ...

(Պ. Սևակ)

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Կեպադրության գերի, կանոնարկման և	
կիրառության մի քանի հարցեր.....	3
Տրոհության նշաններ.....	4
Բացահայփության նշաններ.....	38
Առողանության նշաններ.....	53

Մերգել Գյանջումի Աբրահամյան

ԴԱՅԵՐԵՆԻ ԿԵՏԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆ

Խմբագիր՝	Կ. Մաֆրազյան
Գեղ. խմբագիր՝	Գ. Գյուլամիրյան
Տեխն. խմբագիր՝	Ռ. Ախիրյան
Համակարգչ. շարվածք և էջադրում՝	Ե. Մավայանի

Չափսը՝ 60 x 841/16; Պայմ. 3.72 մամ.; Հրատ. 3.0 մամ.:

Տպաքանակը՝ 3000; Պատվեր՝ 10:

«Լուս հրապարակություն» ՓԲԸ, Երևանեց, Իսահակյան 28:

Տպագրություն «ԱՐԳՈ» ՍՊԸ